

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју

Дипломски рад
Часопис Жена и Свет

Ментор
Др Љубодраг Димић

Студент
Искра Бисенић

Београд,
Март, 2019.

Садржај

1. Предговор.....	3
2. Увод.....	5
2.1 Југославија у међуратном периоду (1918-1941).....	5
2.2 Положај жене између патријархалности и еманципације	10
Штампа	13
Часопис <i>Жена и Свет</i>	15
3. Правно-политичка питања	17
Положај ванбрачне деце	17
Глас Жене	19
Женско право гласа	20
Образована жена	22
Женске организације	24
Прославе	29
4. Социјална питања.....	30
Мода.....	30
Идеална жена	35
Жена као мајка и васпитач.....	37
5. Фотографија и реклама	38
Фотографија	38
Реклама	40
6. Закључак.....	45
7. Литература	48

1. Предговор

Циљ овог рада је да кроз часопис посвећен женама репрезентује један елемент женске еманципације, који је у конкретном случају превасходно усмерен ка припадницама вишег имовинског сталежа. Њиме се исцртава модел нове жене, оне која трага за новом и значајнијом позицијом у друштву, која је модерна и образована, али која ипак држи до неговања традиционалних вредности.

Крај Првог светског рата је поред исцртавања нових државних граница, довео и до великих друштвених трансформација. Једна од њих се очитује и у поимању женског питања. Жене се све интензивније боре за то да се њихов глас више чује, а у том контексту траже бољи положај у друштву и више права. Припаднице женског пола су добиле боље образовање и веће могућности запошљавања. Почела је борба за законску и политичку равноправност са мушкарцима, кроз стварање и рад бројних женских удружења. Ове круцијалне промене на пољу женске еманципације нашле су своје место у женским гласилима. Један од њих је и часопис *Жена и Свет*, чија анализа ће бити тема овог рада.

Хронолошки оквир рада обухвата период 1925-1941. година, што се поклапа са раздобљем излажења часописа *Жена и Свет*. Оснивање нове државе, Краљевине Срба Хрвата и Словенаца 1918. године, наметнуло је велики број озбиљних задатака. Процес државног конституисања двадесетих година 20. века био је праћен либерализацијом политичког живота и такав тренд се развијао до завођења Шестојануарске диктатуре. Доња граница овог рада се поклапа са периодом када излази први број часописа *Жена и Свет*. Убрзо након Априлског рата 1941. године дошло је до немачке окупације, а са њом и до губљења државне самосталности. Горњу границу представља управо април 1941. године, односно последњи број часописа који је нестао заједно са Краљевином.

У раду ћемо приказати основне одлике часописа и теме које су обрађене у њему. Такође нека питања на која ћемо покушати да одговоримо су да ли је политика коју је водила Краљевина Југославија утицала на писање часописа, како је часопис утицао на еманципацију жена и шта је наметао као идеал савршене жене. На основу чланака, приказаћемо и борбу за женска права, а посебну пажњу ћемо посветити борби за женско право гласа. Затим бавићемо се разним петицијама за измену постојећих законских оквира, који су имали ограничавајући карактер када су у питању

женска права. Једна од доминантнијих тема овог рада биће ванбрачна деца и њихов положај у друштву.

Настојаћемо да укажемо на значај и прикажемо деловање женских удружења, као манифестацију буђења женског активизма. Дотаћи ћемо се питања која расветљавају различите аспекте женског живота, а извесну пажњу посветићемо и разноврсним женским улогама: улози мајке, супруге, домаћице, али и активисткиње и реформаторке.

Док је женском питању у међуратном периоду посвећено много више пажње у српској историографији, часопис *Жена и Свет* као засебна тема није подробније обрађиван. Светлана Стефановић у зборнику *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka, 2. Položaj žene kao merilo modernizacije*, у чланку *Ženska štampa: Žena i Svet 1925-1941*. се бавила основним карактеристикама часописа: његовом структуром, уредништвом, тиражом и ценом.

У уводном делу је приказан историјски контекст периода у којем часопис излази, са нагласком на демографске карактеристике југословенског простора и дефинисање положаја жене. Први део рада говори о карактеру штампе у Краљевини Срба Хрвата и Словенаца, законском оквиру њеног деловања и цензури. Наредно поглавље представља издаваче и ауторе текстова, казује у ком периоду је часопис излазио, колико често, ко су били његови претплатници, како се продавао, као и колики је био тираж, цена и формат. Засебно поглавље приказује правно-политичка питања на основу чланака из часописа. Биће речи о борби за женско право гласа, затим бројним петицијама за измену постојећих закона, који су ограничавали права жена, потом о бројним женским организацијама, удружењима, темама њихових окупљања и прослава. У другом поглављу су обрађена социјална питања. Како се развија свест о чистоћи, бројни савети за васпитавање деце, срећан брак, али и модни савети, који су ишли у корак са Европом. Последње поглавље је посвећено фотографији и реклами, које су биле прилично заступљене у овом часопису. Фотографија као посебан вид пропаганде и реклама која је осликавала потребе новог модерног друштва.

Методолошки приступ коришћен у овом раду подразумева прикупљање, критичко сагледавање и приказивање релевантних извора и литературе. Карактеристика главног коришћеног извора, часописа *Жена и Свет*, наметала је тематско начело поделе садржаја рада. Одабране су најрепрезентативније и

најзаступљеније теме које су се провлачиле кроз већину бројева часописа, груписане у три целине и у оквиру њих анализиране.

Рад је писан првенствено на основу штампе, тј часописа *Жена и Свет*, а коришћени су и поједини бројеви *Илустрованог листа* и *Политике*. Такође зборници *Србија у модернизацијским процесима 19. и 20. века* (посебно други том *Положај жене као мерило модернизације*) и *Приватни живот код Срба у двадесетом веку* су нам омогућили бољи увид у женско питање како би боље разумели значај штампе. Коришћена је и помоћна литература, за уводни део *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941*, аутора Љубодрага Димића, за бољу слику простора на којем је часопис излазио. Затим литература која се бавила модернизацијом, модом и становништвом, као што су *Мода у Београду: 1918-1941*, ауторке Бојане Поповић, и *Београд и Европа: 1918-1941: evropski uticaji na proces modernizacije Beograda*, аутора Пеђе Марковића. За део о реклами и фотографији коришћена је студија Вере Васић *Новински рекламни оглас: студија о контекстуалној лингвистици*.

2. Увод

2.1 Југославија у међуратном периоду (1918-1941.)

У вихору Великог рата, нестала су два царства Турско и Аустро-Угарско, која су спречавала интеграционе процесе јужнословенских народа. Последњих дана новембра одлукама Велике народне скупштине у Новом Саду и Подгорици и на крају првог децембра 1918, у кући Крсмановића у Београду, одговором престолонаследника Александра Карађорђевића на Адресу Народног вијећа државе СХС, створено је Краљевство СХС, тиме су остварени циљеви генерација интелектуалних и политичких елита које су обликовале и чувале југословенску интеграциону идеју.¹

Конституисање нове државе било је прокламовано уставом. Он је донет на Видовдан 1921. године и њиме је дефинисано начело „један краљ, једна држава, један народ“². Уређење југословенске државе било је унитарно и централистичко, по облику

¹ В. Petranović. *Istorija Jugoslavije, Kraljevina Jugoslavija 1914-1941*. Београд 1988, 34-36.

² М. Ж. Чалић, *Историја Југославије 20. века*, Београд 2013, 107.

власти била је парламентарна монархија устројена по узусима либералне грађанске демократије, која се урушавала формирањем скупштинске већине на двору, непостојањем консензуса у странкама око виталних питања: устројство државе (*централизам, федерализам*), модела привредног развоја и социјалне политике. С друге стране парламентарни живот двадесетих година био је оптерећен монарховим арбитражним правом и честим изборима на којима су странке (*националне, реформске, пројугословенске, странке мањина, комунистичка, клерикалне и антиклерикалне*) истицале интересе народа и додатно поларизовале друштво.

Млада југословенска држава спадала је у поморске и подунавске државе, налазила се у региону Јужне Европе, у коме се вековима простирала граница великих царстава. Наведени географски положај, преко кога су прелазили пловни путеви црноморског, јадранског и егејског слива као и трговачке саобраћајнице из предње Азије и Европе ка медитеранском басену (Блиском истоку и Северној Африци), одредио је спољнополитички значај југословенске државе.³ Завршетком рата, Југославија је задржала оптерећене односе са Италијом, Аустријом, Мађарском, Бугарском и Албанијом који су подржавали иредентистичке покрете и тежили ревидирању споразума о државним границама. На европском политичком плану Југославија је водила активну проверсајску политику дефанзивних савеза страхујући од обнове немачког империјализма и рестаурације Хабсбуршке монархије, Југославија је заједно са Румунијом и Чехословачком формирала Малу Антанту - продужену руку француског настојања да се одржи версајски поредак.

Монарх је био фактор интегративног југословенства, који је заснован на ауторитативној личности, вештим политичким маневрисањем и подилажењем страначким лидерима. Шестојануарском прокламацијом, монарх је настојао да одстрани све дезинтегративне факторе, суспендовао је парламентарни живот, забранио рад организацијама са племенским и верским обележјима, започео радикални обрачун са сепаратистичким организацијама, све с циљем да успостави југословенске политичке, привредне, културне и просветне организације као темељ опстанка југословенске државе.⁴

³ С.Ђуровић, *Са Теслом у нови век, изабрани чланци из економске историје Србије и Југославије 1918-1941*, Београд 1997, 58-59; 70

⁴ В. Petranović, *Istorija Jugoslavije, Kraljevina Jugoslavija 1914-1941*. Beograd 1988, 176-178.

На спољнополитичком плану долази до формирања Балканског пакта 1934. године између Југославије, Грчке, Турске и Румуније, како би се спречиле италијанске и бугарске аспирације ка југословенској територији.⁵

Након атентата на краља Александра Карађорђевића у Марсеју 1934. године, сва политичка власт остала је у рукама династије Карађорђевић. Кнез Павле Карађорђевић је као један од главних носилаца власти дозволио активнији парламентарни живот. Једна од најзначајнијих влада у међуратном периоду у Југославији везује се за име Милана Стојадиновића, економисте и финансијског стручњака. На плану унутрашње трансформације долазило је до радикалних промена: отписани су сељачки дугови и повећана је државна иницијатива у контексту експанзије привредне политике.⁶ Упоредо са овим, направљен је спољнополитички заокрет Југославије, у правцу привредне и политичке сарадње са Италијом, Ватиканом и Немачком.⁷

Претњу југословенском јединству у овом периоду представљало је увек актуелно хрватско питање. Његово заоштравање је довело до разговора о промени уређења Југославије након пада Стојадиновћеве владе. Компромисно решење је пронађено у Споразуму Цветковић-Мачек и стварању бановине Хрватске (августа, 1939).⁸

Оно што је карактерисало нову државу јесте неуједначеност друштва које се након уједињења нашло у оквиру једне границе.⁹ Разноликост друштва се најбоље види на попису из 1921. године према коме је у Краљевини живело око 39% Срба, 23% Хрвата и 8,5% Словенаца. Било је 46,67% православног становништва, римокатолика 39,29% и муслимана 11,22%. Њих су делила традиција, обичаји, менталитет, језик и писмо. Неједнака економска развијеност и професионална и друштвена структура становништва су додатно отежавали заједнички живот. Ту су и велике разлике у начину живота, социјалној структури, исхрани становништва, култури живљења. Висок наталитет такође одликује Краљевину СХС. Према попису из 1921. године укупан број становника је био 11 684 767, а 1939. 15 596 000, што је проузроковао патријархални начин живота.¹⁰ Преко 80% становништва се бавило пољопривредом. Међутим

⁵ В. Petranović, *Istorija Jugoslavije, Kraljevina Jugoslavija 1914-1941*. Beograd 1988, 160-169; 255-256.

⁶ М. Ж. Чалић, *Историја Југославије 20. века*, Београд 2013, 150.

⁷ В. Petranović, *Istorija Jugoslavije, Kraljevina Jugoslavija 1914-1941*. Beograd 1988, 286-288.

⁸ Исто, 132-138; 290-292.

⁹ Љ. Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941*, књ. I, Стубови културе, Београд 1996, 24.

¹⁰ Исто, 34-35.

преовладавао је ситан посед, око 67,8% газдинстава је било мање од 5 ha.¹¹ Ово је ометало развој и модернизацију пољопривреде, на малом простору се производило за потребе једне породице. Константан страх од глади довео је до тога да се житарице узгајају у великој мери.¹²

Међуратна Југославија је по писмености била међу последњим у Европи.¹³ Према попису из 1921. године од укупног броја становника старијих од 12 година неписмено је било чак 51,5%. У периоду 1921-1931. године се овај број смањило на 44,6%.¹⁴ У неким деловима земље је неписменост била изузетно висока, у Македонији је износила 83,86%, у Босни и Херцеговини 80,55%, на Косову је било преко 90% неписмених. Разлике у броју неписмених су уочљиве и у односу на градско и сеоско становништво. Неписменост је више погађала село, где писменост није схватана као прека потреба. Образовањем је у већој мери била обухваћена мушка популација, док су жене у појединим деловима земље, попут Косова и Метохије, Македоније, деловима Босне и Херцеговине, посебно насељеним албанским и муслиманским становништвом биле скоро све неписмене.¹⁵ Домаћински течајеви и школе су били најплодоноснији у образовању жена које су живеле на селу.¹⁶ Бројна женска удружења су оснивала стручне школе у којима су оспособљавале жене за самосталан рад у кројењу, шивењу, штрикању.¹⁷

Да је описмењавање становништва прека потреба, имало се у виду али се стално и штедело на том пољу. О томе сведоче изузетно мала улагања у просвету. Двдесетих година се за потребе војске и жандармерије издвајало око 22% буџета, док за просвету и културу 2-5%.¹⁸ За време трајања економске кризе су се додатно смањила новчана средства намењена просвети и култури, а и тада долази до ширења идеологије интегралног југословенства, услед успостављања диктатуре краља Александра.¹⁹ Тек

¹¹ Исто, 25.

¹² Исто, 28.

¹³ Исто, 43.

¹⁴ Исто, 44.

¹⁵ Љ. Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941*, књ. III, Стубови културе, Београд 1997, 451.

¹⁶ Љ. Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941*, књ. I, Стубови културе, Београд 1996, 165.

¹⁷ N. Воџиновић, „*Žene u modernizacijskim procesima u Jugoslaviji i Srbiji*“, *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka*, 2. *Položaj žene kao merilo modernizacije*, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998, 520.

¹⁸ Љ. Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941*, књ. I, Стубови културе, Београд 1996, 88.

¹⁹ Исто, 109.

крајем тридесетих година је просвећивање становништва добило већи примат. Погођене су биле и области у којима је постојао велики број културних и просветних установа и пре уједињења. Оне нису добијале довољно средстава у новој држави, да би могле да наставе свој културни развој.²⁰ За бољи културни и уметнички живот престонице је свакако заслужно Удружење пријатеља уметности Цвијета Зузорић основано 1922. године. Међу оснивачима су били: Ана Маринковић, Олга Станојевић, Бранислав Нушић, Марко Цар, Криста Ђорђевић, Риста Одавић.²¹ Ради што лакшег рада Управа је бирала три секције, књижевну, ликовну и музичку. Године 1928. је изграђен уметнички павиљон Цвијете Зузорић који је омогућио бољи рад и већу изложбену активност.²²

У новој држави су владале и неповољне здравствене прилике. Примарни циљ је било сузбијање заразних болести и хигијенско просвећивање народа. Поред Министарства народног здравља, велики број добротворних друштава се укључио у овај задатак. Попут Материнског удружења, Удружења Српска Мајка, Савеза Сокола Краљевине Југославије, Подмлатка Црвеног Крста.²³ Године 1924. године је настао Централни хигијенски завод који се бавио хигијенском службом, а посебну пажњу је посветио поучавању народа.²⁴ На селу су здравствене станице имале највећу заслугу за побољшање здравственог стања.²⁵ Лекари су држали бројна предавања о заразним болестима, о правилној нези деце, старих лица, хигијени. Постојале су и школе за сеоске домаћице, бројни хигијенски течајеви, штампале су се брошуре, књиге о хигијени, организоване су и изложбе на ову тему.²⁶ У школама се указивало на значај хигијене и правилне исхране, вршени су систематски прегледи ђака.²⁷ О успеху сведочи и смањена стопа морталитета за 9%, број оболелих од маларије се смањио за преко 60%, а од туберкулозе преко 50%.²⁸

²⁰ Исто, 112.

²¹ Р. Вучетић, *Европа на Калемегдану: „Цвијета Зузорић“ и културни живот Београда 1918-1941*, Институт за новију историју Србије, Београд 2003, 26.

²² Исто, 109.

²³ Љ. Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941*, књ. II, Стубови културе, Београд 1997, 229-231.

²⁴ Исто, 232-233.

²⁵ Љ. Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941*, књ. II, Стубови културе, Београд 1997, 234.

²⁶ Исто, 244.

²⁷ Исто, 245.

²⁸ Исто, 246.

Евидентне су и велике разлике у животу сеоског и градског становништва. „Кућа у граду је била стан породице, а на селу економско средиште домаћинства.“²⁹ На селу се живело скромно, без икаквих угодности. Куће су биле чађаве због огњишта и дима, који је тек тридесетих година замењен шпоретом на дрва. Намештај је био оскудан. Није постојало купатило, чак се на селу трошило знатно мање воде, на 1 становника је ишло 50 литара воде, за разлику од града где је 1 становник трошио и по 200 литара дневно. Исхрана је тридесетих година почела да се разликује, у граду почињу да се више користе намирнице животињског порекла, а на селу и даље преовладавају оне биљног порекла.³⁰

На селу су обичаји одређивали начин живота, традиција се поштовала, а на нове ствари се гледало са подозрењем. Жена је изузетно тешко живела на селу, радила је све послове и у кући и на њиви, рађала, неговала и подизала децу.³¹ Културно уздицање становништва и стварање нове класе су условили да мода прво освоји градско становништво, а након тога и село. Истискује се ношња, а јавља се вечерња и дневна гардероба, висока потпетица, велики деколте, шешир, а сукња се скраћује.³² Краљевина се трудила да држи корак са Европом, посебно велики узор у свим областима стваралаштва је била Француска.³³

2.2 Положај жене између патријархалности и еманципације

Жена је током средњег и новог века, па све до после Другог светског рата, била запостављена, а у патријархалном друштву Балканског полуострва и са врло ограниченим могућностима у погледу запошљавања и образовања.³⁴ У Србији, посебно у јужним деловима земље је владало уверење да је муж био господар своје жене. У

²⁹ Исто, 64.

³⁰ Исто, 50-64.

³¹ N. Вожиновић, „*Žene u modernizacijskim procesima u Jugoslaviji i Srbiji*“, *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka, 2. Položaj žene kao merilo modernizacije*, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998, 515.

³² Љ. Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941*, књ. II, Стубови културе, Београд 1997, 75-76.

³³ Љ. Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941*, књ. I, Стубови културе, Београд 1996, 11.

³⁴ M. Folic, „*Društveni položaj žene u južnoj Srbiji u drugoj polovini 19. i na početku 20 veka*“, *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka, 2. Položaj žene kao merilo modernizacije*, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998, 201.

домаћинствима је постојала строга подела на мушке и женске послове, а учешће у сеоским зборовима и договорима је било резервисано само за мушкарце.³⁵

Хришћанство као најзаступљенија религија је такође фаворизовала мушки патријархални свет. По мишљењима православних теолога жени је место било у породици, поред мужа, којег је требало да слуша и поштује, а материнство њен главни позив. Српска православна црква је оштро осудила политичку улогу жене и то окарактерисала као „примање штетних утицаја“. Залагала се за скромност и чедност у одевању жена и да не подлежу новој провокативној моди. Црква је наметала идеал жене као верне супруге, вредне домаћице и мајке и побожне хришћанке.³⁶

У јужној Србији је владао Закон Леке Дукађанина, према којем је жена лишена многих права, међу којима су и породична и грађанска права. Према овом закону жена је морала да поштује брачну верност, али мушкарац не, и једино је он имао право да раскине брачну заједницу. Такође деца су се налазила под очевим старатељством, док год је он био жив.³⁷ Подређен положај жене се види и у томе да се рођење мушког детета, више ценило него женског. Најгора казна за сељака је била „да после њега не остане мушко дете, то се посматрало као гнев божији и проклетство.“ Женско дете је од своје треће године било задужено за чување стоке, а временом за све теже пољске радове.³⁸

Након Првог светског рата, и великог страдања мушког дела становништва у ратовима, жене се активније укључују у привреду. Многе сеоске девојке одлазе да траже посао у граду. Припаднице женског пола су већином биле неписмене и највећи проценат је био запослен као неквалификована радна снага, највише у домаћинствима, као кућна послуга. Према попису из 1921. године у Краљевини СХС, највише жена је

³⁵ Исто, 202.

³⁶ R. Radić, „Stavovi o ženi u radovima pravoslavnih teologa“, *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka, 2. Položaj žene kao merilo modernizacije*, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998, 113-126.

³⁷ M. Folic, „Društveni položaj žene u južnoj Srbiji u drugoj polovini 19. i na početku 20 veka“, *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka, 2. Položaj žene kao merilo modernizacije*, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998, 206-208.

³⁸ M. Išić, „Žena u seoskoj porodici između dva rata“, *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka, 2. Položaj žene kao merilo modernizacije*, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998, 190-201.

радило у текстилној индустрији, затим папирној индустрији у занатима и прехрамбеној индустрији.³⁹

Постојао је велики страх да ће писменост жена и њихово образовање разорити патријархалне односе који су владали у српској породици. Међутим еманципаторска мисао, о потреби културног, економског, грађанског и културног активизма се врло рано појавила.⁴⁰ Најпре су српски чиновници и богати трговци почели да школују своје ћерке, тако што су их слали у иностранство у женске институте, а седамдесетих и осамдесетих година 19. века, почињу да се јављају и прва женска удружења. Београдско женско друштво и Добротворна задруга Српкиња Новосаткиња нису мењала свој, пресвега, хуманитарни, просветни и добротворни делокруг рада. Отварали су радничке школе за сиромашније девојке, ћачке трпезе и дом за старије жене, организовали су продајне изложбе ради прикупљања добротворних прилога, оснивале библиотеке, читаонице, дечија забавишта.⁴¹ У Београду је 1863. године основана Виша женска школа, а њеним ученицама је под одређеним условима било омогућено и да се упишу на Велику школу, чиме је започела једна од кључних активности, а то је рад на просветном и професионалном усавршавању младих девојака. Образованим девојкама које су завршиле Филозофски факултет је 1912. године било дозвољено да полажу професорски испит, а након Првог светског рата и да предају у свим разредима гимназије. Међутим жене су биле доста мање плаћене од мушкараца за исте послове, а такође спутане и у погледу напредовања у служби. Образоване жене су се окупиле око Удружења универзитетски образованих жена Југославије које је основано 1927. године. Главне активности односиле су се на образовање жена, специјализацију, професионални рад у културним, друштвеним и академским институцијама, као и општи развој и образовање жена. Удружење универзитетски образованих жена је формирало омладинске секције које су инициране и мотивисане активностима КПЈ, чиме су добиле и нову политичку димензију, мада је удружење од почетка одбијало да прогласи своју политичку оријентацију. Чланице су организовале предавања, тематске вечери посвећене познатим људима или разним земљама, као и радио емисије посвећене женама. Удружење је било посвећено

³⁹ М. Milenkovic, „Žene radnice u privredi Srbije 1918-1929. godine“, *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka*, 2. *Položaj žene kao merilo modernizacije*, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998, 221-223.

⁴⁰ А. Столић, „Феминизам“, *Срби 1903-1914. Историја идеја*, Београд 2015, 303-304.

⁴¹ А. Столић, „Феминизам“, *Срби 1903-1914. Историја идеја*, Београд 2015, 304.

интензивној сарадњи са сличним организацијама из других балканских држава и са различитом женским организацијама унутар Краљевине.⁴²

Иако су жене својим укључивањем у привреду и школовањем и описмењавањем почеле да мењају свој друштвени положај, остале су дескриминисане у свим областима политичког живота с обзиром на третман и чињеницу да нису имале право гласа.⁴³

Правни положај жене у целој Европи није био нарочито повољан. У Италији су жене и мушкарци били изједначени у погледу правне способности 1919. године, у Пољској 1921. године, у Совјетском савезу 1932. године, а у Француској 1938. године. По наследном праву мушкарци и жене су били изједначени само у скандинавским земљама и Совјетском Савезу.⁴⁴

У новој држави Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца жене су тражиле бољи положај и захтевале политичка, грађанска и социјална права. У септембру 1919. године је основан Народни женски савез СХС, а основне задатке које је зацртао су били опште просвећивање народа и изједначавање жена и мушкараца, опште право гласа, грађанска једнакост и једнако право наслеђа.⁴⁵

Штампа

У међуратном периоду, поред радија, основно средство путем којег се информисала јавност била је штампа.⁴⁶ Краљевина СХС, потом Краљевина Југославија је обиловала штампом. Осим дневних новина, међу којом су најчитанији листови били *Политика*, *Правда*, *Слобода*, *Време*, *Службене новине* постојао је и велики број часописа, неки од њих су: *Нова Европа*, *Народно благостање*, *Индустријска одбрана*, *Привредни преглед*, *Српски књижевни гласник*.

⁴² J. Petrović, *Womens Authorship in Interwar Yugoslavia*, Palgrave macmillan 2018, 64-66.

⁴³ M. Milenkovic, „Žene radnice u privredi Srbije 1918-1929. godine“, *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka*, 2. *Položaj žene kao merilo modernizacije*, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998, 223.

⁴⁴ П. Марковић, „Сексуалност између приватног и јавног у 20. веку“, *Приватни живот код Срба у 20. веку*, (ур. М. Ристовић), Београд 2007, 107.

⁴⁵ П. Марковић, „Сексуалност између приватног и јавног у 20. веку“, *Приватни живот код Срба у 20. веку*, (ур. М. Ристовић), Београд 2007, 102.

⁴⁶ Р. Ристановић, „Београдска периодична штампа о почетку Другог светског рата“, у *Токови историје* 2015/2, 57.

Бројни су и женски часописи. Први женски часопис који је излазио у континуитету је био часопис *Домаћица* основан 1879. године као гласило Београдског женског друштва и наставио је да излази у новој држави све до почетка Другог светског рата. Женско питање је постало актуелно од настанка нове државе 1918. године до њеног краја 1941. године, а жене су добиле своје часописе који су имали забавни, модерни, поучни и медицински садржај, са друге стране су били и хуманитарног карактера и неговали су патриотски дух. Међу њима су *Глас Народне Женске Заједнице*, *Гласник Југословенског Женског Савеза*, *Жена данас*, *Сељанка*, *Југословенска жена*, *Жена и Свет*.⁴⁷

Државни органи су се трудили да писану реч држе под контролом. Закон о штампи из 1925. године је прокламовао принцип слободне штампе, међутим његове рестриктивне уредбе су међу савременицима остављале осећај полицијских уредби. Допуна закона из 1929. године је ове мере додатно поштрила. Министарство унутрашњих послова је могло да забрани улазак иностране штампе у земљу, а позивање грађана на непослушност и вређање краљевског дома је било кажњиво по Закону о заштити државе. Такође су уредници били дужни да објаве сваку исправку коју им власт пошаље у наредном броју својих новина. У априлу 1929. године је образован Централни прес биро који је вршио свеобухватну контролу и цензуру средства информисања. Основни задатак је било праћење домаће и стране штампе и обавештавање државних органа о томе. Често су и забрањиване публикације чији је садржај оцењен као противан интересима државе.⁴⁸

Часопис *Жена и Свет* није био погођен овим мерама, он је излазио у континуитету. Међутим након завођења шестојануарске диктатуре, у јануарском броју листа *Жена и Свет* се наглашава да се због Нове године и предстојећих празника остави по страни право гласа жена, њихова солидарност, као и „оне које лете и лече“ за неки наредни број, што није била пракса претходних година.⁴⁹ До априлског броја, часопис се није бавио овим питањима. Писано је о новој моди, саветима за васпитање деце, а истицане су жене које су се бавиле писањем и сликањем, као поља на којима жена може највише да дође до изражаја, а све то је пропраћено фотографијама са

⁴⁷Р. Markovic, *Beograd i Evropa: 1918-1941: evropski uticaji na proces modernizacije Beograda*, Beograd 1992, 7-12, <https://mediasfera.rs/2018/07/25/zenska-stampa-u-kraljevini-jugoslaviji-od-listova-za-domacice-do-glasila-feminizma/> (7.12.2018.)

⁴⁸ Р. Ристановић, „Београдска периодична штампа о почетку Другог светског рата“, у *Токови историје* 2015/2, 58-59.

⁴⁹ „Жена и Свет својим читатељкама“, *Жена и Свет*, јануар 1929, стр. 5.

изложбе Милене Павловић Барили. Такође у првим бројевима часописа 1929. године се наилази на више фотографија краљевске породице. У јануарском броју је приказана кнегиња Олга са принцем Александром на снегу у Топчидеру, а фотографија је пропраћена текстом у којем се истиче кнегињино и кнез Павлово велико покровитељство над уметничким делима.⁵⁰ Док су у фебруарском броју приказани краљ и краљица како излазе из цркве након божићне литургије, одевени у грађанско одело. Такође приказана је и фотографија краљевића Томислава, који је напунио годину дана и краљице Марије која посећује ђачку трпезу.⁵¹ Часопис одаје утисак да је наклоњен монархији и краљевској породици, што се осим бројних фотографија династије Карађорђевића, види и у првим бројевима након атентата у Марсеју 1934. године. Новембарски број на првој страни извештава о великој несрећи која се „надвила над целом земљом“. Смрт краља је поређена са жртвом Исуса Христа, јер је краљ дао свој живот за југословенско јединство. Краљ је окарактерисан као „врли муж, нежан отац, мудри владар и велики Југословен“, иза кога је остало највеће његово дело Уједињена Југославија.⁵²

Часопис *Жена и Свет*

Часопис *Жена и Свет* је излазио од јануара 1925. године до априла 1941. године. Његове хронолошке границе се поклапају са временом прве заједничке државе јужних Словена, а престанак штампања са њеним сломом у Априлском рату. Читао се на простору целе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, потом Краљевине Југославије што се види по списку читатељки које су се претплатиле на часопис. Први број је штампан и ћирилицом и латиницом, али због финансијских потешкоћа ово није постало уобичајна пракса.

Први одговорни уредник и власник *Жене и Света* је био Иван Зрнић. Лист је уређивала Јелена Зрнић од 1925. године до 1929. године. За овај период су карактеристични краћи чланци. Првих пар и последње странице су биле резервисане за фотографије и рекламе. Године 1929. је Јелена Зрнић самостално уређивала часопис, а одговорни уредник и власник је био Милош Софреновић. У овом периоду је

⁵⁰ *Жена и Свет*, јануар 1929, стр. 6.

⁵¹ *Жена и Свет*, фебруар 1929, стр. 2.

⁵² *Жена и Свет*, новембар 1934, стр. 1.

карактеристична рубрика „Прошлог месеца“ која је писала о вестима из земље и света. Од 1930. године лист је у власништву породице Грегорић. Једно краће време су се као уреднице смењивале Марија Заза и Иванка Грегорић. Затим Зора Станојевић и Марија Грегорић. Власник је 1940. године постала Марија Обрадиновић. Тридесетих година је сваког месеца излазила рубрика „Козметички савети“, коју је потписивала госпођа Кукин. Фотографије нису биле само на првим и последњим странама, већ су место нашле и поред рубрика.

Сваки број је имао 64 стране и за свих 15 година излажења није променио своју цену, она је остала иста и износила је 12 динара. Када се упореди са листом *Женски покрет* који је износио 5, а дневни лист *Политика* 1 динар, закључује се да је био намењен имућнијим читатељкама. Тираж за први број је износио око 60 000 примерака, а највише се продавао путем претплате.

За часопис су писале бројне уважене личности тог времена професори универзитета, лекари, књижевници попут др Ксеније Атанасијевић, др Стевана Иванића, др М. Миленковића, др Косте Јовановића, др Стевана Марковића, др Косте Павловића. Уреднице су се бавиле и писањем чланка, а међу осталим ауторима се јављају и Зорка Јанковић, Вера Павловић, Павле Драгутиновић, Милица Михајловић, Катарина Хауг, Стојан Живадиновић. Неки сарадници су писали и под псеудонимом Николета, Владислав Други, Брандим, Алмира, Мег, а има и примера где су се потписивали својим иницијалима нпр. М.Б. који је слао извештаје из Париза, и Х.Д. који је писао из Беча.

Теме су биле разнолике. Писано је о раду бројних женских удружења и претендовало се да женске снаге такође раде на очувању заједништва Срба, Хрвата и Словенаца. Залагало се за жену са политичким правима, еманциповану у економском, културном и социјалном смислу. Затим је часопис прокламовао и естетски изглед жене са посебним освртом на хигијену модерне жене. Поред тога давао је и модне савете и предлагао најбоље одевне комбинације за сваки месец у години. Пропагирао је физичку активност, као средство за постизање витке линије, али и као услов за вођење здравог живота. Писано је и о правилном одгајању деце и како одржати хармонију у браку.

Рекламе су такође представљале велики део листа, јер су жене такође биле и потенцијални потрошачи.⁵³

3. Правно-политичка питања

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца је наследила све законе који су важили у појединим деловима земље пре уједињења.⁵⁴ Традиционална улога жене је тако остала озакоњена строгим правном регулативом.⁵⁵

Међутим укључивање у Међународне женске организације је донело и нове видове женског ангажовања. Ствара се јединствена национална организација жена што је био услов за пријем у Међународну алијансу за женско право гласа и истичу се захтеви за политичка права жена, како би се приступило овој организацији.⁵⁶

Положај ванбрачне деце

У крајевима Југославије који су наследили аустријско и угарско законодавство је могло да се истражује ко је отац ванбрачном детету, само у Србији не.⁵⁷ На Југословенском подручју жена је имала најгори положај баш на територији предратне Србије.⁵⁸ Ту је важио српски грађански законик, који је прожет идејом да је човек више биће од жене и да мора да има повлашћен положај. Жена је подређена у личном и имовинском погледу, а без мужевљевог одобрења не може да врши никакву

⁵³ Svetlana Stefanović, „Ženska štampa: Žena i Svet 1925-1941“, *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka, 2. Položaj žene kao merilo modernizacije*, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998, 408-419.

⁵⁴ N. Božinović, „Žene u modernizacijskim procesima u Jugoslaviji i Srbiji“, *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka, 2. Položaj žene kao merilo modernizacije*, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998, 505.

⁵⁵ Р. Радина, „Жена у граду између резервата приватног и освајања места у јавном животу (1918-1941)“, *Приватни живот код Срба у 20. веку*, Београд 2007, 134.

⁵⁶ А. Столић, „Феминизам“, *Срби 1903-1914. Историја идеја*, Београд 2015, 309.

⁵⁷ Исто, 53.

⁵⁸ А. Божић, *Положај жене у приватном праву: кроз историју до данас*, Београд 1939, 157.

самосталну професију. Такође није могла да прима поклоне и наследста, али ни некога да тужи.⁵⁹ До Другог светског рата није се успело у намери да се донесе нови грађански законик који би реформисао положај жене.⁶⁰

Постојала је одредба да се за ванбрачно дете не сме истраживати, ни доказивати ко му је отац, осим у случају силовања и то „само на тужбу оних којих се тиче“. То дете се уводи у књиге само на мајчино име, осим у ситуацији да га отац сам призна. Ванбрачни отац је заштићен од свих моралних и материјалних незгода, док је мајка дужна да се стара за дететов живот и здравље. Такође су ванбрачној деци била одузета сва грађанска права, али не и дужности, плаћали су порез и служили војску.⁶¹

Часопис је известио о одржаном предавању о односу државе према ванбрачној деци и њиховим мајкама. Тражило се право на истраживање оца детета, као и да отац преузме дужности око издржавања, што се често истицало као прека потреба. Такође се дискутовало о изједначавању брачне и ванбрачне деце, које није наишло на добар пријем, због како се наводи, „рђавог утицаја на миран породични живот.“⁶²

Ова тема је заузела доста простора у часопису *Жена и Свет*. Веома често се говори о положају неудате мајке, који је изузетно тежак. Она и дете су жигосани од стране закона и суграђана, а због недовољне заштите мајке се даље отисну у неморалан живот, до саме проституције. Апелује се да држава и друштво морају да се побрину да неудата мајка пре, за време и током порођаја буде заштићена и да се врати свом позиву и нормалном животу, а да дете добије право да носи име оца и да га наслеђује.⁶³

Положај је мало поправљен 1927. године када је донета начелна одлука Министарства Правде да убудуће мајке ванбрачне деце могу тражити њихово позакоњење од владаочеве милости и да ће та деца моћи да носе презиме своје мајке.⁶⁴

⁵⁹ Исто, 160-165

⁶⁰ Р. Marković, „Mesto žene u javnom mnjenju Beograda 1918-1965“, *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka*, 2. *Položaj žene kao merilo modernizacije*, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998, 375.

⁶¹ А. Божић, *Положај жене у приватном праву : кроз историју до данас*, Београд 1939, 174-176.

⁶² „Одобравам потпис моје жене“, *Жена и Свет*, јун 1925, стр. 5.

⁶³ „Жене у борби“, *Жена и Свет*, август 1926, стр. 7.

⁶⁴ *Жена и Свет*, март 1927, стр. 22.

Глас Жене

Југословенске жене у међуратном периоду све чешће почињу да се укључују у европске и светске конгресе који су се бавили питањем жена, њеним положајем и правима.

Делегација краљевине СХС је учествовала на Конгресу Женских савеза у Вашингтону. На конгресу су формиране мешовите комисије за преглед постојећих закона и израду предлога за заштиту жене и детета, за народну хигијену, за емиграцију, за рад, просвету и женско право гласа. Дефинисана је и основна дужност женских савеза, а то је одржавање постојећег светског мира и отклањање свих узрока рата.⁶⁵ Делегати Краљевине СХС су на конгресима узимали учешће у свим комисијама, чак и у питању ступања жене у дипломатичку службу, које су покренуле немачке жене.⁶⁶

Жене су биле најискреније присталице мира. Оне нису биле у обавези да директно учествују у ратовима, па су кроз своје хуманитарне организације и удружења велику пажњу посветиле стању мира. Постале су оснивачи и зачетници већине међународних и домаћих организација, које пропагирају мир и раде на обезбеђивању његовог очувања.

У чланку „Тежња модерне жене“, жена тражи праведнији положај у приватном праву, да јој буде признато право личности и да се њен рад не потцењује.⁶⁷

Уједињена омладина српска је, поред ослобођења Српства, тражила и слободу и бољи друштвени положај сестре српкиње. Често су бележили успехе жена, и спомињали их на својим скупштинама.⁶⁸

У првом броју часописа *Жена и Свет* се говори о настанку Мале Женске Антанте настале у Риму 1922. године на интернационалном конгресу за женско право гласа. Чланови Женске Антанте су биле: Чехословачка, Румунија, Југославија, Пољска, Грчка и Бугарска. Задатак им је био да зближе жене својих држава на економском, културном и социјалном плану. Основни захтеви су да жена добије политичка,

⁶⁵ „Коме је чела за капом“, *Жена и Свет*, март 1927, стр. 3.

⁶⁶ „Немачке жене“, *Жена и Свет*, август 1926, стр. 17.

⁶⁷ „Тежња модерне жене“, *Жена и Свет*, јануар 1930, стр. 1.

⁶⁸ „Како се на успехе наших жена гледало пре три четврти века“, Нестор, *Жена и Свет*, мај 1938, стр. 2.

грађанска и општинска права, равноправност у закону, да жене добију приступ свим професијама и да се удаље несугласице између народа Мале Женске Антанте.⁶⁹

Године 1926. је одржана трећа конференција жена Мале Антанте у Атини. Дискутовано је о увођењу обавезног породилског одсуства.⁷⁰ Одсуство се примењивало у многим земљама, али је било прописано само у Чехословачкој и Пољској.⁷¹ У павиљону Цвијете Зузорић је исте године одржана и изложба жена уметница Мале Антанте, под покровитељством југословенске краљице Марије, румунске краљице Марије и Хане Бенеш, супруге председника Чехословачке. Ово је још један показатељ зближавања и подршке земаља везаних заједничким интересима по питању женског питања.⁷²

Женско право гласа

Образоване буржоаске жене су још у 19. веку заговарале женско право гласа и друга једнака права за жене. Истовремено се женско право гласа појавило у оквиру социјалистичких идеја о једнакости жена у бескласном друштву. Док се у добротворним удружењима, која су се развила под покровитељством хришћанског морала и традиције, инсистирало на образовању, хигијени и хуманитарном раду, али не и на политичкој и економској еманципацији жена. Након оснивања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у новој држави се нису променили ставови о положају и правима жена. Локални предратни прописи у Словенији и Хрватској предвиђали су ограничена гласачка права за оне жене које су задржале независно домаћинство или посао, под условом да су завршиле најмање 4 разреда основног образовања, међутим ти прописи су опозвани новим изборним системом. Друштвена политичка и економска неједнакост се огледала у неједнаким политичким и грађанским правима, ограниченом избору професија и културној и јавној искључености жена, да би се искоренило традиционално наслеђе родне неједнакости, жене постављају јасно дефинисане захтеве и нуде предлоге

⁶⁹ „Мала женска антанта“, *Жена и Свет*, јануар 1925, стр. 6-7.

⁷⁰ *Женски покрет*, децембар 1926, стр. 34.

⁷¹ Р. Марковић, *Београд и Европа: 1918-1941: европски утицаји на процес модернизације Београда*, Београд 1992, 57.

⁷² Р. Вучетић, *Европа на Калемегдану: "Цвијета Зузорић" и културни живот Београда 1918-1941*, Институт за новију историју Србије, Београд 2003, 183.

за решење⁷³ У целом међуратном периоду се водила борба око женског права гласа, које је у начелу било признато Видовданским уставом, а у Уставу из 1931. године се наводи да ће се оно решити законом. Године 1926. у великој анкети листа *Женски покрет* се ниједна политичка странка у принципу није изјаснила против тог права. Најчешћи аргументи против женске политичке улоге су били да је југословенска жена недовољно образована и да је политика превише прљава за њу.⁷⁴

Часопис *Жена и Свет* је напротив веома често на својим страницама позивао жене да се окупе и што више залажу за женско право гласа, да је неопходно да и припаднице женског пола имају свој став и могућност избора по питању политичких промена. У чланку "Женски покрет-у корист женског права гласа" приказана је велика агилност просвећених жена, које организују зборове на којима се дискутује о женском праву гласа. Замера им се једино што се не челу покрета налазе жене- лекари, јер због своје професије не могу да дуже путују по земљи и активније се посвете пропаганди овог питања.⁷⁵

У октобру 1926. године уредништво је спровело анкету *Жена и право гласа*, а у новембарском броју је известило о резултатима. Наводи се да је и даље велики број сентименталних жена које се буне против своје слободе и активне улоге у животу. Истиче се да ако се жена бави политиком, не значи да она занемарује кућу и своју породицу. Уместо расправе о моди, може се расправљати и о политичким и социјалним стварима, а уједно би се повећала и воља за радом, када би се женин глас чуо и поштовао. Потребно је да жене и мушкарци воде заједнички разговор, да заједно раде на напретку своје деце, општине и домовине.⁷⁶

Недељка Бошковић, учитељица из Београда, за часопис *Жена и Свет* истиче да закони треба да се праве за све људе и могу бити савршени једино ако су урачунате и жеље и права жена.⁷⁷

Запошљавање жена је такође изазивало велике отпоре друштва. Дуго времена су жене могле да граде своју каријеру једино у одређеним делатностима, попут просвете

⁷³ J. Petrović, *Womens Authorship in Interwar Yugoslavia*, Palgrave macmillan 2018, 25-28.

⁷⁴ P. Marković, „Mesto žene u javnom mnjenju Beograda 1918-1965“, *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka, 2. Položaj žene kao merilo modernizacije*, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998, 374-375.

⁷⁵ „Женски покрет- у корист женског права гласа“, *Жена и Свет*, октобар 1928, стр. 7.

⁷⁶ „Једна фина анкета“, *Жена и Свет*, новембар 1926, стр. 9.

⁷⁷ „Одговори, разговори“, *Жена и Свет*, новембар 1926. стр. 9.

и здравства.⁷⁸ Свако ново занимање које је временом постало доступно женама је нашло место у овом женском листу, а читатељке су охрабриване да крену стопама својих суграђанки по питању нових занимања. У чланку „Жене прослављају свој највећи успех“, наводи се да је организовано велико славље 3.10.1928. године, а посебна депутација је ишла да се захвали министру просвете Гролу, који је имао највећу заслугу што су жене добиле могућност да постану директори гимназија.⁷⁹ Док чланак „Жена као детектив“ наглашава да не постоји ни једно мушко занимање за које жена није дорасла. Године 1932. се појавило и звање женског детектива-полицајца у Немачкој и Енглеској. Њихова дужност је искључиво била заштита младих жена и деце, а многи савременици су их посматрали као мисионарке, а не као детективе.⁸⁰ У Берлину је отворена школа за модне цртаче, која је позвала све заинтересоване ученице. Овим се јавља још један нов и самосталан позив за жене.⁸¹

Ови чланци у часопису *Жена и Свет* су и одраз нових занимања жена у Краљевини Југославији, Марија Илић је постављена 1929. године за полицијског приправника Управе града Београда и постала прва жена-полицајац у Краљевини Југославији, а 1933. године је нова држава добила и прву жену пилота Даницу Томић.⁸²

Образована жена

Еманципација жена у међуратном периоду у Југославији је највећи успех остварила у сфери школовања и образовања.⁸³ Промовише се ера поносите, младе девојке која надмудрује своје укућане, говори о својим правима на живот, о поносу, о високим студијама.⁸⁴ Године 1929. су чести чланци који говоре да је потребно да се улаже у образовање и женске деце, да ће учена жена боље да разуме свог мужа, биће

⁷⁸ Р. Марковић, „*Mesto žene u javnom mnjenju Beograda 1918-1965*“, *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka*, 2. *Položaj žene kao merilo modernizacije*, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998, 375.

⁷⁹ „Жене прослављају свој највећи успех“, *Жена и Свет*, новембар 1928, стр. 5.

⁸⁰ „Мода и цртање“, *Жена и Свет*, септембар 1932, стр. 19.

⁸¹ *Жена и Свет*, јануар 1930, стр. 17.

⁸² Р. Радина, „Жена у граду између резервата приватног и освајања места у јавном животу (1918-1941)“, *Приватни живот код Срба у 20. веку*, Београд 2007, 146.

⁸³ Р. Марковић, *Beograd i Evropa: 1918-1941: evropski uticaji na proces modernizacije Beograda*, Beograd 1992, 64.

⁸⁴ „За или против“, *Жена и Свет*, март 1925, стр. 16.

више заинтересована за његове послове и мотивисана за своју децу.⁸⁵ Наш народ оскудева у спремним образованим мајкама. Девојке неприпремљене ступају у брак, постају мајке, а не знају да се адекватно брину о својој деци. Женско дете је у породици много мање цењено од мушког детета, поготово на селу, где су чак мушка деца добијала и бољу храну.⁸⁶ Жена усваја рђаве навике мушкарца, алкохол и дуван, а у новинама се бележе тоалете жена и која је имала највише накита.⁸⁷ Наводи се да је у Босни око 70% становништва било неписмено, а ово се одразило и на лоше здравствено стање. Министарство просвете и „Просвета“, друштво за народно просвећивање у Сарајеву су почели да умањују неписменост у народу оснивањем Просветних школа за сеоске домаћице, које су имале карактер привремених школа, које су трајале обично 3 месеца. За то време ученице би училе да читају и пишу, да кувају, кроје, шију, да гаје разно поврће и цвеће, а на самом крају би полагале и завршни испит.⁸⁸

Лист поручује да свака жена треба да тежи да сврши или занат или стручну школу или пак универзитет, јер поред својих домаћих послова, треба и материјално да привређује, јер је живот скуп.⁸⁹ Међутим јављају се и другачија мишљења, ауторка Јованка Николић пише да жене чиновнице имају врло тежак и компликован живот, који јој одузима њену женственост и сву лепоту брачне заједнице, и препоручује да се за неко време жена повуче из канцеларије и школе и посвети својој породици.⁹⁰

Када је женама дата дозвола да студирају, оне су брзо почеле да користе то своје право.⁹¹ Прва жена са факултетском дипломом у Србији је била Драга Љочић која је 1879. године дошла у Београд након завршених студија медицине у Цириху. А прве које су завршиле Велику школу у Београду су биле Круна Аћимовић и Лепосава Бошковић.⁹² Највећи проценат факултетски образованих жена је завршио филозофију. У Краљевини Југославији је постојао и велики број свршених правница, којима је Законом из 1929. године омогућено да постану адвокати. Иако су женама у Југославији биле приступачне све професије, њихово напредовање је било знатно теже, а плате

⁸⁵ *Жена и Свет*, фебруар 1929, стр. 5; *Жена и Свет*, септембар 1929, стр. 9

⁸⁶ М. Ђић, „Жена у сеоској породици у Србији између два рата“, *Србија у модернизацијским процесима 19. и 20. века*, 2. *Положај жене као мерило модернизације*, (ур. Латинка Перовић), Институт за нову историју Србије, Београд 1998, 185.

⁸⁷ „Радити“, *Жена и Свет*, август 1926, стр. 5.

⁸⁸ „Просветне школе за сеоске домаћице у Босни“, *Жена и Свет*, август 1926, стр. 7.

⁸⁹ „Савремена Жена у кући и друштву“, *Жена и Свет*, септембар 1932, стр.1.

⁹⁰ „Жена као детектив“, *Жена и Свет*, септембар 1932, стр. 14.

⁹¹ А. Божић, *Положај жене у приватном праву : кроз историју до данас*, Београд 1939, 178.

⁹² Р. Марковић, *Београд и Европа: 1918-1941: европски утицаји на процес модернизације Београда*, Београд 1992, 55.

мање од плата мушакараца, док су и приликом запослења предност имали припадници мушког пола.⁹³

Женске организације

Једна од ретких активности којој су жене могле да се посвете без препрека и ограничења је био хуманитарни рад. Два различита типа хуманитарног рада су била присутна у међуратној Југославији. Први је био везан за хришћанска хуманитарна удружења основана још пре Првог светског рата, док је други тип био повезан са међуратним женским покретом. Друштвено- политичке активности женског покрета су биле усмерене на решавање женског питања и успостављање друштвених институција. Сходно томе је хуманитарни рад добио нови смисао и развио нове потребе најхитнијим друштвеним потребама жена, а уједно правећи разлику између термина милосрђа и друштвеног рада.

Предратна женска друштва су организовала курсеве кувања, хигијене, писмености. Такође су имали своје културне секције и певачка друштва, а организовали су и заједничке излете током верских празника. Сакупљали су одећу и обућу за сиромашну децу, за коју су организовали и боравак у одређеним објектима током лета. Штитили су традиционалне вредности и индиректно допринели јачању десничарских идеја.

У женском покрету са друге стране су кроз организоване акције провучени захтеви за друштвене промене, социјална права и укидање социјалних неједнакости. Женске хуманитарне организације су кроз јавни и колективни рад, дејствовале и да се законски успостави социјални рад као државна дужност. У оквиру Југословенског женског савеза основан је први одсек за социјални рад 1931. године, који је радио на запошљавању жена и на заштити деце и младих. Активисти женског покрета су захтевали социјалне услуге, зимска склоништа за жене, народне кухиње, уточишта за незапослене и сиромашне жене, која су уједно служила и као превентивна мера против проституције. Подржавали су женска права у областима здравственог и пензијског осигурања, грађански брак и право на абортус.⁹⁴

⁹³ А. Божић, *Положај жене у приватном праву: кроз историју до данас*, Београд 1939, 179-181.

⁹⁴ J. Petrović, *Womens Authorship in Interwar Yugoslavia*, Palgrave macmillan 2018, 60-63.

Београдско женско друштво је најстарије женско друштво које је било под покровитељством Њ. В. К. Марије, а у оквиру њега је било 326 друштва српских, хрватских и словеначких. Године 1926. долази до отцепљења десетак београдских женских друштава и до њиховог ишчлађења из Народног женског савеза, а за њиховим примером су пошла и друга удружења. Њих 46 удружења је те исте године основало и Народну женску заједницу.⁹⁵

Народни женски савез СХС који је основан септембра 1919. године и основни задатак му је био опште просвећивање народа и изједначавање мушкараца и жена, је свој став по питању самосталне делатности појединих удружења исказао на страницама часописа *Жена и Свет*.⁹⁶

Народни женски савез на страницама децембарског броја 1926. године оштро критикује Народну женску заједницу која је иступила из савеза у моменту када је он нејенергичније устао у одбрану достојанства жена и „да ли ће осећање народног јединства ухватити дубљег корена код наше омладине, ако матере и сестре остану подвојене и завађене?“ Истиче да само заједнички и снажан рад жена са подручја целе Краљевине може осигурати бољу и срећнију будућност. Притом Народна женска заједница нема ни једну нову идеју, ни неку нову активност, само је мало конзервативнија од Народног Женског Савеза.⁹⁷

У периоду 25-27.10.1926. године одржан је Конгрес Народног Женског Савеза на Бледу. Међу учесницама је била и председница Интернационалног Женског Савеза Леди Абедин, која је похвалила значајан успех Народног женског савеза и заинтересовала се да се упозна са југословенским женама које „зраче свежом снагом и имају велики смисао за заједничку сарадњу“.⁹⁸

Осим извештаја о учешћу женских удружења на светским и европским конгресима, и повременим несугласицама у оквиру Народног женског савеза, пише се о хуманитарним акцијама, а уједно се и позивају читатељке које су у могућности да материјално, али и својим учлађењем подрже ове пројекте.

⁹⁵ N. Božinović, *Žensko pitanje u Srbiji u XIX i XX veku*, Beograd 1996, 108.

⁹⁶ P. Marković, *Beograd i Evropa: 1918-194: evropski uticaji na proces modernizacije Beograda*, Beograd 1992, 51.

⁹⁷ „Савез и заједница“, *Жена и Свет*, децембар 1926, стр. 6.

⁹⁸ „Конгрес Народног Женског Савеза“, *Жена и Свет*, децембар 1926, стр. 8.

Београдско Женско Друштво је позивало преко часописа да се помогне, марта 1927. године браћи пострадаој од земљотреса.⁹⁹

Крајем фебруара 1927. године Диспансер Српске мајке у Нишу је свечано отворен, а Коло српских сестара је даровало звоно за малу цркву у Роштанима, село у Скопској Црној Гори.¹⁰⁰

Извештава се и о раду удружења женскиња Срба занатлија у Старом Бечеју, основаног 1920. године. Којој је основни задатак био да помаже сирочад, децу занатлија који су погинули у рату, као и децу ратних инвалида. Децу су издржавали и школовали о свом трошку, одевали их и приређивали разна предавања и забаве.¹⁰¹

Године 1937. је основано Женско добротворно друштво у Колашину. Његов задатак је био да помаже сиромашне студенте, ђаке, удовице и ратну сирочад. Исте године је отворен и пододбор друштва „Српска мајка“ у Тетову, које је основало саветовалиште за децу, давало савете и помоћ у новцу и натури и вршило систематске прегледе деце.¹⁰²

Акције Црвеног крста су такође нашле своје месето на страницама овог женског гласила. Једна од њих је да је организовао здравствено социјалне течајеве за матуранткиње.¹⁰³ Подмладак Црвеног Крста је настао 1922. године на основу Америчког подмлатка, основаног 1917. године. Задатак му је био да очува децу и омладину у добром здрављу, како телесном тако и душевном.¹⁰⁴

На простору Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца ничу бројне установе, оснивају се курсеви и друштва, што је продукт делотворног рада женских удружења.

Српски девојачки интернат у Загребу основан 1901. године, имао је за циљ да девојке постану „уредне и разумне домаћице и свесне Српкиње.“ Ту се такође одржавала и највећа чистоћа и највећи ред и у владању и у учењу.¹⁰⁵

⁹⁹ „Рад наших сестара“, *Жена и Свет*, март 1927, стр. 7.

¹⁰⁰ Исто, 7-8.

¹⁰¹ „Довротворни рад наших удружења“, *Жена и Свет*, мај 1938, стр 15.

¹⁰² Исто, стр. 16.

¹⁰³ *Жена и Свет*, мај 1928. стр 2.

¹⁰⁴ Исто.

¹⁰⁵ „Српски девојачки интернат у Загребу 1.септ. 1901- 1. септ. 1926.“, *Жена и Свет*, новембар 1926, стр. 8.

У Кавадару је основано певачко друштво „Братство“. Коло српских сестара је поздравило друштво и позвало га да негује национални култ, а поклонило му као подршку скупоцену заставу.¹⁰⁶

Женски клуб у Београду је покренуо курс шешира који је водила Јелена Сандић. Израђивали су се шешири од свиле, сламе, маниле. Курс су похађале и даме из највиших кругова, али и из најсиромашнијих редова посебно из Босне и из Јужне Србије. Доста заинтересованих госпођа је било из Панчева и Земуна, као и Русиња, а на течају је владала велика дружељубивост. Због великог интересовања била су уведена два термина, дневни и вечерњи, како би сви заинтересовани могли да ускладе са својим обавезама.¹⁰⁷

Школа класичне и модерне ритмике госпође Маге Магазиновић Газеман коју је основала по повратку из Берлина 1910. године, је била школа која негује уметничку и телесну културу девојака. У репортажи она говори о нашим обичајима и витешким играма и песмама, у којима проналази инспирацију за нове плесне кораке. Истиче да нама није потребан руски балет, који нам је туђ и стран, и није погодан за нашу културу. Кроз школу је прошао велики број младих девојака из најбољих београдских кућа које су играле на разним друштвеним приредбама пријатеља уметности Цвијета Зузорић.¹⁰⁸

Коло Српских Сестара је издавало календар „Вардар“, који је обиловао чланцима, песмама и сликама наших најбољих писаца, политичара и књижевника. Он је својом идејом ширио и будио националну свест, љубав према отаџбини и народној традицији, о чему говори и тираж у којем је излазио 10 000-30 000 примерака годишње.¹⁰⁹

У Струмици Коло Српских Сестара је известило о свом плану да подигне један велики дом, у име слоге и јединства.¹¹⁰ Осим извештаја о великим успесима и раду на побољшању просвећивања становништва, друштва су и позивала читатељке за финансијску помоћ како би брже завршиле неки пројекат. Коло Српских Сестара је

¹⁰⁶ „Братство у Кавадару“, *Жена и Свет*, децембар 1926, стр. 10.

¹⁰⁷ „Београђанкини шешири“, *Жена и Свет*, август 1928, стр. 7.

¹⁰⁸ „Школа класичне и модерне ритмике“, *Жена и Свет*, април 1932, стр. 5.

¹⁰⁹ „Календар Вардар за 1928-1929“, *Жена и Свет*, октобар 1928, стр. 8.

¹¹⁰ „Рад наших жена“, *Жена и Свет*, април 1927, стр. 8.

апеловало за помоћ у Дервенти, да би женској омладини омогућило хигијенске услове у Занатској школи.¹¹¹

Београдско Јеврејско Девојачко Женско Друштво је отворило ново дечије опоравилиште „Кармел“ у Прчњу, у Боки Которској. Кармел је пре свега био намењен ратној сирочади и инвалидској деци. Церемонију отварања је извршио др Алкалај, врховни рабин из Београда.¹¹²

Присутна су и неслагања чланица, тако да се неретко и о томе писало. У Туприји је избио инцидент уочи годишње скупштине Женског Друштва. Цео град је био преплављен брошуром Војиславе Ристић која је оштро тражила обарање управе тог друштва.¹¹³

Крагујевачко Женско Друштво је 21.8.1926. године прославило педесетогодишњицу свог плодног и корисног рада. Приређена је изложба женских ручних радова, а Друштво је отворило и школу за израду пиротских ћилима.¹¹⁴

Одбор Госпођа Друштва Кнегиње Љубице је основан 1899. године да материјално и морално помаже просветне установе у Старој Србији и Македонији. Одбор је слао новац за гладне на Косову, за пострадале у Скадру, и за оне које је задесеила поплава у Крагујевцу. Чланице су за време ратова радиле као добровољне болничарке, а изградиле су и Дом Милосрђа који је освештан 6.9.1924. године на дан рођења Њ.В. престолонаследника Петра, заштитника Дома. Ту је било смештено и ђачко склониште за сироту децу села Штимља, а такође отворена и Народна читаоница.¹¹⁵

Материнско удружење које је основано 1904. године и од тада се старало о напуштеној деци старости до треће године, на страницама овог часописа се похвалило да је успело да подигне и свој „Дом одојчади“ који може да прими 200 одојчади и да је отворено за децу из целе земље.¹¹⁶ Материнско удружење је успешно извршавало свој

¹¹¹ „Друштво за Струмицу“, *Жена и Свет*, март 1927, стр. 11.

¹¹² „Прчањ“, *Жена и Свет*, август 192, стр. 16.

¹¹³ „Рад наших жена“, *Жена и Свет*, април 1927, стр. 8.

¹¹⁴ Исто.

¹¹⁵ „Дом Милосрђа“, *Жена и Свет*, март 1925, стр. 12.

¹¹⁶ *Жена и Свет*, фебруар 1925, стр. 14.

задатак, а то је брига о незбринутој деци, углавном ванбрачној, а успело је и да се избори и са нападима јавности да својим радом подржава и шири неморалан живот.¹¹⁷

Удружења која су се бавила социјалним питањима су такође била политички и идеолошки ангажована. Један од главних циљева женских хуманитарних организација је било ширење југословенског патриотизма, а њихов рад је често био финансиран од стране државе и био ослобођен пореза.¹¹⁸

Прославе

Осим друштвених и хуманитарних акција женска удружења су организовала и своје прославе. Обележавали су рођендане оснивања, оснивање нових подбора, изградњу нових школа и склоништа за угрожене, као и друге јубилеје. Осим забаве, прослави је претходио и културни садржај, обично предавање неке еминентне личности или изложба познате сликарке или женских ручних радова. Док су женске чланице краљевског дома биле покровитељице скоро сваке прославе или пак почасне гошће.

Материнско удружење је прославило Ваведење, своје крсно име. На црквеном обреду је кнегиња Олга заступала краљицу Марију, а потом је обишла сва одељења овог дома и детаљније се упознала са његовим радом. Организована је и изложба на којој су представљени предмети за бебе. Уприличено је весеље за децу овог друштва и бал за Материце.¹¹⁹

Занатска стручна школа Београдског женског друштва је организовала поводом педесетогодишњице оснивања изложбу дечјих ручних радова. Прослави је присуствовала и краљица Марија.¹²⁰

Дванаестог и тринаестог маја 1928. године је организована прослава дана посвећеног мајкама, коју је приредио Подмладак Црвеног Крста, а покровитељица је била краљица Марија. Одржана су предавања на ову тему у школама, ученици су писали литерарне радове, а најбољи рад се штампао у *Гласнику*. Уприличене су свечане

¹¹⁷ А. Столић, „Феминизам“, *Срби 1903-1914. Историја идеја*, Београд 2015, 309.

¹¹⁸ J. Petrović, *Womens Authorship in Interwar Yugoslavia*, Palgrave macmillan 2018, 64.

¹¹⁹ „Прослава материнског удружења“, *Жена и Свет*, јануар 1930, стр. 3.

¹²⁰ „Изложба у вишој женско-стручно-занатској школи у Београду“, *Жена и Свет*, јануар 1930, стр. 4.

забаве у школама, на којима је свирала војна музика, летели су авиони и бацали летке о мајкама. Прослава овакве врсте је први пут организована 1927. године.¹²¹

Словенско женско друштво је прославило своју двадесетпетогодишњицу постојања, а најлепши украс је била изложба женских рукотворина.¹²²

Просветно и привредно женско друштво „Посестрима“ из Вуковара је приредило три изложбе, изложбу живине, укуваног воћа и женских ручних радова.¹²³ Док је друштво Хрватица Сисчанка организовало изложбу посвећену женском ручном раду на којој је доминирао бели вез, далматинска чипка и гоблен и украсне посуде.¹²⁴

Успешност рада женских удружења се огледа и у томе што је хуманитарни рад био темељ за успостављање социјалних институција, социјалне политике и социјалног рада уопште након Другог светског рата, један од главних међуратних постигнућа жена кроз који је политика бриге институционализована.¹²⁵

4. Социјална питања

Мода

Послератни свет је постепено окретао леђа традицији и усаглашавао се за захтевима стварности. Мода је постала неопходна у међуратном периоду, о њој се говорило и писало. Велику улогу у преношењу модних новости и формирању укуса имала је домаћа и страна штампа. У бољим књижарама постојао је велики избор страних модних журнала, а *Политика* је крајем двадесетих година увела и нову рубрику *Женску страну*.¹²⁶ Београдски модни салони и радње међуратног периода су одржавали блиске везе са европским модним центрима, највише са Паризом. У Француској је мода током двадесетих година била једна од главних извозних грана.¹²⁷

¹²¹ „Прослава подмлатка црвеног крста“, *Жена и Свет*, мај 1928, стр. 10.

¹²² „Сестре Словенкиње и њихов рад“, *Жена и Свет*, август 1926, стр. 5.

¹²³ „Вести из Вуковара“, *Жена и Свет*, новембар 1926, стр. 17.

¹²⁴ „Друштво Хрватица Сисчанка“, *Жена и Свет*, март 1927, стр. 6.

¹²⁵ J. Petrović, *Womens Authorship in Interwar Yugoslavia*, Palgrave macmillan 2018, 64.

¹²⁶ Б. Поповић, *Мода у Београду: 1918-1941*, Београд 2000, 57.

¹²⁷ Исто, 25.

Власници салона су путовали бар два пута годишње у Париз, где су од париских модних кућа откупљивали моделе, тканине и све остале потрепштине. Због велике економске кризе тридесетих година је онемогућен овакав вид пословања, па су париски модели израђивани на основу фотографија и цртежа.¹²⁸ *Жена и Свет* је редовно доносио модне извештаје из Париза и Беча.

У међуратној штампи је објављен велики број текстова који прате и оцењују схватање моде.¹²⁹ Чланак „У свакој кући жена треба да је најелегантнија и најлепша“ говори да је погрешан стари традиционални менталитет наших домаћица, по коме је свака хаљина, па чак и „разне прње“ добра за ношење у кући. Жена тиме не показује ни скромност, ни штедњу, већ немар, алкавост и лењост. Ништа не може да буде изговор за прљаву и неуредну тоалету у кући. Наводи се да су мушкарци велики естетичари и траже код жена лепоту изнад свега.¹³⁰ Послератна мода је скраћивањем сукње открила женске ноге до колена, никада пре овај део женског тела није био толико изложен погледима.¹³¹ Уједно је и скренута већа пажња на обућу, а наглашена је и улога чарапа. Најцењеније су биле свилене чарапе у боји коже.¹³² Кратка сукња и свилене чарапе су биле шок за тадашњи свет. Нова мода је условила да жене почну да воде рачуна о свом изгледу и да држе дијету, а додатни шок је била и кратка коса.

Почетком двадесетих година корсети су замењени једноставнијим мидерима. То се види и на страницама часописа који приказују разне моделе мидера, који су идеални и за витке и за мало пуније жене. За двадесете је карактеристично и обиље врста рубља.¹³³ Специјални извештај из Берлина говори да је изузетно битно да жена води рачуна о рубљу. Да оно није само ствар укуса или моде, него и питање културе. Такође треба да прави разлику између спортског рубља и оног које се носи испод поподневних и вечерњих хаљина. За разлику од европских женских часописа који су доносили и илустрације рубља, *Жена и Свет* се ограничио на саветодавне текстове, који веш је најбољи и како га прилагодити гардероби.

¹²⁸ Б. Поповић, „Одевање и мода у Србији у првој половини 20. века“, *Приватни живот код Срба у 20. веку*, Београд 2007, 134.

¹²⁹ Б. Поповић, *Мода у Београду: 1918-1941*, Београд 2000, 24.

¹³⁰ „У свакој кући жена треба да је најелегантнија и најлепша“, *Жена и Свет*, април 1932, стр. 20.

¹³¹ Б. Поповић, *Мода у Београду: 1918-1941*, Београд 2000, 34.

¹³² „Новине“, *Жена и Свет*, март 1925, стр. 36.

¹³³ Б. Поповић, *Мода у Београду: 1918-1941*, Београд 2000, 35.

Обавезни део гардеробе међуратне даме постаје шешир.¹³⁴ Она га носи од своје 15. године у скоро свакој прилици, једино није стављан приликом свечаних вечерњих излазака, као што су балови, приједи и позоришне представе.¹³⁵

Крајем тридесетих година су постала популарна крупна дугмад, која су красила гардеробу, као и чарапе у боји. Часопис пише о чарапама које су освојиле Беч и Берлин.¹³⁶ Николета извештава да подвезица више није непристојна у женској тоалети и да се поље пристојности све више шири.¹³⁷

Модерна жена почела је и да се шминка. Доста се пише о шминкању, које је ухватило великог маха у свим слојевима друштва међуратног периода. На једном месту се шминка назива друштвеним злом, али се оно никако не може отклонити, и да није последица рата већ појава коју подупире живот у граду, тј. његова културна и забавна дешавања.¹³⁸ На другом месту се пише о претеривању у коришћењу шминке, да жене имају префарбане и премазане главе.¹³⁹ У једном броју се Л.Н пита „Зашто се трпи та бесрамна груба шминка у нашем друштву?“¹⁴⁰ Жене у Кнез Михајловој се пореде са мандаринама, са свим нијансама црвено-наранџасте.¹⁴¹ Николета пише „Бог вам је дао једно лице, а ви себи правите друго“¹⁴² Жени се саветује да треба очувати дискретност у практиковању шминке, као и да негује скромност и да се одева у зависности од времена и места на које се упутила.¹⁴³

Често се људи буне против моде, да је бесмислена и немогућа, али и признају да је она завладала светом, јер одело више не служи само да их обуче и сачува од температурних колебања, већ и да привуче пажњу на њих.¹⁴⁴ И 1941. године се апелује да жена јесте по својој природи склона улешшавању и дотеривању, али да треба да буде умерена у свему. Пре свега да не трчи слепо за свим модним новостима и да све што је модерно није и лепо и укусно.¹⁴⁵

¹³⁴ „Шешир и мода“, *Жена и свет*, септембар 1932, стр. 28.

¹³⁵ Б.Поповић, *Мода у Београду: 1918-1941*, Београд 2000, 93.

¹³⁶ „Носи се“, *Жена и Свет*, јул 1937, стр. 24.

¹³⁷ *Жена и Свет*, март 1927, стр. 53.

¹³⁸ „Похвала ружноћи“ *Жена и Свет*, април 1925, стр. 14.

¹³⁹ „Неумерено зло“ *Жена и Свет*, мај 1925, стр. 18.

¹⁴⁰ „Зашто се трпи та бесрамна шминка у нашем друштву“, *Жена и Свет*, јануар 1925, стр. 15.

¹⁴¹ „У сезони мандарина?“ *Жена и Свет*, март 1925, стр. 18.

¹⁴² Исто.

¹⁴³ „О савршеној жени“, *Жена и Свет*, јун 1925, стр. 10.

¹⁴⁴ „Модни фактор“, *Жена и Свет*, септембар 1932, стр. 13.

¹⁴⁵ „Жена и мода“, *Жена и Свет*, април 1941, стр. 2.

Године 1932. су били модерни шешири од хартије, појаси од сламе, а крајем године метали свих врста су освојили женску моду. Танки еластични метални делићи, који се убацују на разне појасеве, на џепове хаљина и огртача, на ташне и копче.¹⁴⁶ Године 1938. је Париз поручивао да се врате жоржету, тафту и кашмиру.¹⁴⁷ Док су 1941. године ташне у облику лале прегазиле тржиште.¹⁴⁸

Посвећена је и пажња одевању краљице Марије и кнегиње Олге. У чланку „Наша краљица-краљица Марија“ је хваљена њена скромност у сваком погледу, а нарочито у одевању. Истицало се да су краљици најмилије једноставне хаљине више спортског кроја.¹⁴⁹ Краљица је била муштерија водећих париских кућа, као што су „Ворт“, „Редферн“, „Дрекол“, „Пату“, „Лелон“.¹⁵⁰ За кнегињу Олгу се наводи да се облачила по београдским салонима, али је тоалету употпуњавала и у иностранству.¹⁵¹ Савременици су је сматрали врло елегантном, имала је префињен укус, витак стас и отмено држање.¹⁵²

Моду је економска криза тридесетих година веома угрозила, све је мање разумевања за луксуз, ексклузивност и копирање славних креатора.¹⁵³ Мир Јам 1931. године бележи да су даме мање елегантне, а више униформисане, али да су увек спремне да исмеју сваку особу обучену према личном укусу.¹⁵⁴ Ово потврђују и текстови објављени у *Жени и Свету*, истичу да бити модеран, не значи бити обучен исто као други, већ да свака жена треба да научи да самим облачењем да изрази свом душевном расположењу.¹⁵⁵ Утицај економске кризе на моду се уочава и у већем броју препорука да домаћице шију своје и дечије хаљине код куће. Тридесетих година у часопису је све више узорка кроја, мустре и примера и идеја како да се најлакше сашије хаљина, али и освежи стара тоалета новим детаљима. Такође од 1930. године у часопису почиње да излази обавештајни одсек, у којем се налазе бесплатни и стручни савети за све читатељке, како да жена изгледа што модерније и елегантније.

¹⁴⁶ „Модни фактор“, *Жена и Свет*, септембар 193, стр. 13.

¹⁴⁷ „Модерно је“, *Жена и Свет*, октобар 1938, стр. 20

¹⁴⁸ *Жена и Свет*, јануар 1941, стр. 48.

¹⁴⁹ „Наша краљица- краљица Марија“, *Жена и Свет*, фебруар 1937, стр. 3.

¹⁵⁰ Б.Поповић, *Мода у Београду: 1918-1941*, Београд 2000, 69.

¹⁵¹ *Жена и Свет*, децембар 1938, стр. 34.

¹⁵² Б.Поповић, *Мода у Београду: 1918-1941*, Београд 2000, 72.

¹⁵³ Исто, 61.

¹⁵⁴ Исто, 63.

¹⁵⁵ „Индивидуалност у одевању“, *Жена и Свет*, фебруар 1935, стр. 11-12.

Истиче се витка линија коју фаворизује савремена мода. Наводе се велике жртве које жене предузимају не би ли очувале витак стас.¹⁵⁶

Права дама има гардеробу за све прилике, увек зна кад шта треба обући.¹⁵⁷ Крајем тридесетих је постала популарна карирана гардероба, али она није пристајала свима, саветовало се да карирану одећу носе младе особе са витком силуетом. Мада истицала се и предност овог дезена, а то је што може да прикрије квалитет материјала.¹⁵⁸ Док је ручни рад промовисан као изузетно важан детаљ моде.¹⁵⁹

Препоручује се да се уз костиме и у јутарњу шетњу носи ешарпа.¹⁶⁰ Наводи се да су црне хаљине идеалне за позориште, а за приватне забаве хаљине у боји, док дуге рукавице дају жени додатну елеганцију.¹⁶¹ Чести су савети и примери како се треба обући за вечерњи излазак. Како треба обући децу за празнике, за Врбицу, за Ускрс.¹⁶² Деца су се највише радовала прославама Материца, Божића и Врбице када су обично и добијала неке поклоне, одећу, или обућу, ређе слаткише, књиге и играчке. Уочи ових празника новине су биле пуне огласа којима се родитељи позивају да опреме и обрадују своју децу.¹⁶³

Поред модних савета, апелује се на жене да треба да негују сваки део свог тела. Па се наводе бројни савети како треба неговати косу нпр. наводи се да коса треба да се умије жуманцетом и топлом водом, пре прања.¹⁶⁴ Модни савети у часопису су били пропраћени бројним илустрацијама.

Период у години од октобра до почетка марта је карактерисао богат друштвени живот, пун балова, маскенбала и осталих забава. Велику популарност имећу два рата су стекли костимирани балови, а међу омиљеним костимима су биле и народне ношње југословенских народа.

¹⁵⁶ „На муци сте... како да се извучете?“, *Жена и Свет*, јануар 1940, стр. 3.

¹⁵⁷ „Модерна жена“, *Жена и Свет*, јул 1937, стр. 28.

¹⁵⁸ „Карирано је за вас госпођице“, *Жена и Свет*, октобар 1938, стр. 16.

¹⁵⁹ *Жена и Свет*, септембар 1932, стр. 50-54.

¹⁶⁰ „Шта је модерно?“, *Жена и Свет*, јануар 1930, стр. 19.

¹⁶¹ „Шта обући“, *Жена и Свет*, јануар 1925, стр. 23.

¹⁶² *Жена и Свет*, март 1925, стр. 48.

¹⁶³ Љ. Аћимовић, *Културни и забавни живот Земуна између два светска рата*, Београд 2018, стр. 69.

¹⁶⁴ „Савети“, *Жена и Свет*, март 1925, стр. 36.

Идеална жена

Наводи се да је правилно држање у друштву веома лепа, пријатна и важна ствар за једну жену. Да од држања зависи и друштвени положај, па и пословни успех. Жена мора да пази на своје изражавање, да из речника избаци све непријатне и ружне речи, да буде мирна и сталожена.¹⁶⁵ Саветује се да отмена жена мора да избегава друштво које може да нашкоди њеном угледу, али да то мора да учини дискретно, да у јавности не износи свој приватан живот, али ни својих најближих.¹⁶⁶ Често се пише о идеалној жени, и о квалитетима које она треба да поседује. Године 1938. је спроведена и анкета на ту тему „Каква треба да буде идеална жена?“ На ово питање су одговарали и ожењени и неожењени мушкарци. На првом месту се наводи добар друг, да поседује смисао за хумор, да зна шта њен муж воли да једе, да се разуме у облачење, да не буде оптерећена новцем. Да не претура фиоке свог мужа, да прати његове послове са интересовањем, али да се не меша у њих. Да га поштује као главу куће и пита га за савет. Подвлачи се да буде шармантна, стрпљива и пажљива према пријатељима свог мужа.¹⁶⁷ На овом примеру видимо да су се код жена цениле традиционалне особине, смерност, послушност, обављање кућних послова, али и њихова образованост и упућеност у тадашња збивања.

Часопис спроводи и анкете на тему „Да ли вам је жао што сте се удали? Да ли бисте се поново радо удали?“¹⁶⁸ У чланку „Хармонија у браку“ Милица Михајловић пише да је за срећан породичан живот потребно уложити доста труда, добре воље, одрицања, пожртвовања, добронамерног разумевања и да хармонија не долази сама од себе. Брак везује два различита живота, а већина размирица потиче од ситних и безначајних речи, гестова или дела.¹⁶⁹ Пише се и о утицају брака на децу, ако се супружници лоше слажу то ставља дете у опасност да буде „рђав човек“. Често људи занемаре одговорност коју су примили на себе, тиме што су изродили децу.¹⁷⁰ Вера Павловић у „Чувајте се крајности у интересу хармоније“ наводи да читатељка која није запослена и бави се само домаћим пословима, врло често је потцењена од стране мужа. Мада постоји и друга крајност, да жена од доброг и попустљивог мужа, „начини

¹⁶⁵ „Ваш успех у друштву“, *Жена и Свет*, јул 1937, стр. 8-9.

¹⁶⁶ „У четири ока“, *Жена и Свет*, септембар 1932, стр. 6.

¹⁶⁷ „Каква треба да буде идеална жена“, *Жена и Свет*, октобар 1938, стр. 9-10.

¹⁶⁸ „Да ли бисте се радо удали?“, *Жена и Свет*, јануар 1930, стр.18.

¹⁶⁹ „Хармонија у браку“, *Жена и Свет*, мај 1938, стр. 9.

¹⁷⁰ „Утицај брака на децу“, *Жена и свет*, мај 1938, стр. 4.

слабића претераним командовањем.“ Наводи да је најбоља златна средина, а да је другарство супружника најбоља и најсигурнија основа једног савременог брака. Жена мора да води рачуна о свом изгледу, што често престаје након удаје. Истиче се да се прекине са том традицијом, да се супруга распознаје од веренице и да након пар година брачног живота, нестаје витка, несташна и смерна девојка.¹⁷¹ О физичком изгледу жене се сугерише и у чланку „Треба ли да се стиди свака пуна жена?“ Ту се наводи пример афричких племена, где се витка жена сматра ружном и крије се од погледа док се довољно не угоји да би могла да се појави међу саплеменицима. Заза поручује југословенским женама које су пуније да не треба да се стиде, али да њихов изглед поручује лењост и препоручује им бављење гимнастиком.¹⁷²

У међуратном периоду се доста пише о браку и слободној љубави, зашто је брак добра институција и како га треба одржати. Можда је овоме допринео и повећан број развода у овом периоду и све мањи број чланова породице. Часопис наглашава као учесталу појаву да муж само ненајављено напусти кућу без храбрости да било шта каже.¹⁷³ *Политика* такође пише о повећаном броју развода, почетком двадесетих година, а у то време је забележен и већи прелаз католика у православље, јер је православна црква имала либералнији став по питању развода.¹⁷⁴

Л.Н. пише о занемареним женама и мужевима који не цене њихову нежност, пажњу и пожртвованост. Да сами одлазе у шетње и траже друге разоноде. Тврди да је дошло време да жене не трпе ово, већ да и саме имају право да траже задовољство на другој страни.¹⁷⁵ Двадесетих година се пише о великом броју оних који су заражени полним болестима. Наводи се и да је најчешћи разлог тај што мушкарци живе слободно пре брака и долазе у контакт са женама које су заражене. Док жене које већином улазе невине у брак буду заражене већ током прве брачне ноћи. Др Миливој Миленковић предлаже да жене пре брака узму лекарско уверење, а да родитељи девојака то исто траже и од будућих зетова како би заштитили своје ћерке.¹⁷⁶

У периоду између два рата врхунац је достигла страст за коцком. Карта се и коцка како у вишим тако и у нижим круговима. Поред одомаћеног рулета, игра се и

¹⁷¹ „Чувајте се крајности у интересу хармоније“, *Жена и Свет*, мај 1938, стр.8.

¹⁷² „Треба ли да се стиди свака пуна жена“, *Жена и Свет*, јануар 1941, стр. 7.

¹⁷³ „Је ли ово начин?“, *Жена и Свет*, мај 1938, стр. 10.

¹⁷⁴ Р. Марковић, *Београд и Европа: 1918-1941: европски утицаји на процес модернизације Београда*, Београд 1992, стр. 64.

¹⁷⁵ „О поштовању жене“, *Жена и Свет*, септембар 1932, стр.5.

¹⁷⁶ „Заштита девојке приликом ступања у брак“, *Жена и Свет*, август 1928, стр. 8-9.

покер. На југу земље играле су се и неке оријенталне коцкарске игре, међу њима и барбут. Ово је такође један од разлога који је утицао на лошије односе међу супружницима.

Жена као мајка и васпитач

У првим годинама након рата се удвостручио број рођене деце, а стопа смртности одојчади је знатно пала, што се довело у везу са низом установа за заштиту мајке и детета које су отворене после ослобођења. Док је у периоду од 1929. године до 1939. године константно опадао број рођене деце.¹⁷⁷

Часопис је пун савета за младе мајке. Мајке треба да се уздрже од воље за непрестаном запосленошћу око детета, такође да постепено науче дете да се само сналази и забавља.¹⁷⁸ Најбољи одгајивач је она мајка која уме да подигне дете без казне.¹⁷⁹ Препоручује се да деца раде вежбице сваки дан и да спавају у изветреним собама.¹⁸⁰ Часопис пропагира велику породицу са пуно деце. Често се објављују фотографије таквих породица, на једној је приказано десеторо деце породице Јаковљевић, која су једно другом до увета.¹⁸¹ На насловници часописа из маја 1928. године приказани су престолонаследник Петар како држи у крилу брата краљевића Томислава.¹⁸² Величина домаћинства се смањује након рата, а последица је и смањен наталитет.¹⁸³ Саветују се мајке да прекину са лошим обичајем, да се деца успављују тако што им се да алкохол, „запијају“ пивом и вином.¹⁸⁴ Препоручује се да мушка деца проводе више времена са очевима, као и да васпитавање дечака не сме да трпи од недостатка енергије и одлучности.¹⁸⁵ Док се мајкама саветује да имају отворен однос са ћеркама, и да је најпоштеније да их унапред припреме за све оно што их чека у браку.¹⁸⁶

¹⁷⁷Vera Gudac Dodić, Analiza tekstova o ženi u listu „Politika“ 1945-1953. „, *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka, 2. Položaj žene kao merilo modernizacije*, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998, 396.

¹⁷⁸ „Уздржите се од претеране забринутости“, *Жена и Свет*, јануар 1930, стр. 5.

¹⁷⁹ Исто.

¹⁸⁰ „Собна гимнастика за мале и велике“, *Жена и Свет*, јануар 1925, стр. 8.

¹⁸¹ *Жена и Свет*, мај 1928, стр. 2.

¹⁸² *Жена и Свет*, мај 1928, насловна страна.

¹⁸³ Р. Marković, *Beograd i Evropa: 1918-1941: evropski uticaji na proces modernizacije Beograda*, Beograd 1992, 59.

¹⁸⁴ „Чиме да хранимо децу“, *Жена и Свет*, април 1925, стр. 8.

¹⁸⁵ „Нека то буде татин посао“, *Жена и Свет*, јул 1937, стр. 1-2.

¹⁸⁶ „У четири ока“, *Жена и Свет*, септембар 1932, стр. 4.

5. Фотографија и реклама

Фотографија

Месечник је и сликом, а не само речима пропагирао праве вредности. Уредништво је уочило моћ и снагу фотографије, као средства пропаганде. У часопису је са посебном пажњом третирана краљевска породица. На насловним страницама се обично налазила фотографија краљице Марије, често са синовима, а после 1934. године ову страну је красила и кнегиња Олга. Честе су фотографије краљице Марије у националној ношњи или са тијаром на глави, а могле су се наћи и слике краљичиних соба за пријем, поклона које је примала у част рођења синова или како је и где провела свој рођендан, док су принчеви Петар, Томислав и Андреј претстављани као узор здраве и неговане деце. Нпр. фотографија уз коју се честита рођење краљевића Андреја на Бледу и жеље да следеће дете буде девојчица.¹⁸⁷ Затим приказана је фотографија краљице Марије у црногорском оделу са престолонаследником Петром који је научио да хода¹⁸⁸ и слика престолонаследника Петра за свој 5. рођендан на Бледу, где је окружен природом и лепим играчкама.¹⁸⁹ Приказује се и краљевски пар, часопис је објавио фотографију краља и краљице како излазе из цркве на први дан Божића, са обавештењем да је краљевић Томислав напунио годину дана.¹⁹⁰

Осим краљевске породице, налазиле су се и фотографије значајних чланица неког женског удружења или жена у народној ношњи. На насловној страни првог броја су приказане српска, хрватска и словеначка народна ношња, а затим на првих пар страна су биле фотографије председница Кола српских сестара из Крагујевца, Скопља, Сарајева, Вишеграда, и Струмице.¹⁹¹ На њима су се ретко налазиле и госпођице или госпође чија је тоалета примећена на неком дворском пријему или маскенбалу. Међу њима је и фотографија Љубице Луковић, дугогодишње председнице Кола српских сестара, која је умрла од пегавог тифуса 1915. године када је тешко оболелим јунацима носила чисто рубље, као и фотографија Станке Глишић, сестре Милована Глишића, која је радила као наставница и била одличан преводилац књижевних дела.¹⁹² Затим

¹⁸⁷ *Жена и Свет*, април 1929, стр. 24.

¹⁸⁸ *Жена и Свет*, јануар 1925, стр. 3.

¹⁸⁹ *Жена и Свет*, октобар 1928, насловна страна.

¹⁹⁰ *Жена и Свет*, фебруар 1929, стр. 1.

¹⁹¹ *Жена и Свет*, јануар 1925, насловна страна.

¹⁹² *Жена и Свет*, март 1925, стр. 2.

портрети Руже Винавер, супруге чувеног доктора Винавера. Она је након удаје прешла у Србију из Варшаве. У свему је помагала рад свог мужа, управљала ђачком трпезом коју је он отворио у Шапцу, држала је концерте по Београду, које је краљ Александар радо посећивао. Такође, преводила је пољску литературу за наше књижевне часописе, радила је као наставница и једно време била директор музичке школе Станковић. Насловну страну марта 1927. године је красила глумица Жанка Стокић, која се посебно прославила у улогама из дела Бранислава Нушића.¹⁹³

Ту су нашле своје место и фотографије девојака које су завршиле први домаћински курс, који је финансирао фонд Његовог Височанства краља у Каменици.¹⁹⁴ Приказане су и фотографије Дома Кола Српских Сестара и Дома Материнског удружења у Београду, а често су читатељке имале прилику да виде и фотографије прослава ових удружења.¹⁹⁵ Затим су присутне фотографије најинтересантнијих жена у свету, прва жена која је изрекла смртну казну, прва жена министар у Француској и француска песникиња која је постала официр.¹⁹⁶ Објављиване су и фотографије нових установа, које су резултат рада женских удружења, нпр. Тилимарске радионице Кола српских сестара у Ужицу, Девојачки дом у Сарајеву, Ђачка трпеза у Београду. Фотографије представница Женске Мале Антанте на конгресу у Београду, показују њихову елеганцију, смиреност, али и дозу озилности.¹⁹⁷ На насловној страни из јуна 1925. године су приказане соколице на видовданском слету у Београду, а под насловом Жена и спорт објављене су фотографије хазенашица Б.С.К и Југославија и фотографије женских скаута са међународног конгреса планинки-скаута у близини Њујорка. Делегација Краљевине СХС је била у богатој народној ношњи, које јој је београдско женско друштво ставило на располагање. Своје место у часопису су пронашле и фотографије обичних грађана, нпр. слика младих девојака из Босанске Градишке, и фотографија на којој мештани села Житорађа дочекују први воз који пролази кроз њихово село.¹⁹⁸ На насловници из августа 1928. године је земунска плажа Лидо, која је уједно и позивала читатељке да посете купалиште.¹⁹⁹

¹⁹³ *Жена и Свет*, март 1927, насловна страна.

¹⁹⁴ *Жена и Свет*, јануар 1930, стр. 7.

¹⁹⁵ *Жена и Свет*, фебруар 1925, стр. 3.

¹⁹⁶ *Жена и Свет*, фебруар 1925, стр. 4.

¹⁹⁷ *Жена и Свет*, јануар 1925, стр. 2.

¹⁹⁸ *Жена и Свет*, август 1926, стр. 3-5.

¹⁹⁹ *Жена и Свет*, новембар 1926, стр. 7.

Насловне стране часописа *Жена и Свет* красила је и нова модерна жена, кратке косе и сукње, која је освојила улице, кафане и плесне дворане. Лепа жена, која води рачуна о свом изгледу постаје симбол привлачности и пожељности.²⁰⁰ Идеал модерне жене је освануо на насловној страни часописа из августа 1932. године. То је жена са кратком косом, модерно обучена, која вози аутомобил и поред ње је љубимац пас.²⁰¹

Међутим часопис је обиловао и фотографијама жена у народној ношњи, које симболишу њену традиционалну улогу, а често су и деца фотографисана у том издању. На насловној страни из августа 1925. године објављена је фотографија краљице Наталије у народној ношњи, а у истом броју су и фотографије учесница свесловенског бала у Београду такође у народним ношњама.

Реклама

Појава и развој штампе су донели и прве штампане огласе, а двадесети век многи називају веком рекламе. Први огласи су се односили првенствено на продају књига, затим позиви на претплату, онда вести личне природе (веридбе, венчања и крштења), да би се касније појавило и оглашавање продаје производа и услуга.²⁰² Принципи рекламирања су исти током векова, а мењала су се само средства. Рекламни огласи нуде неограничену количину робе, тако да су се обично понављали, ређе свакодневно, а чешће у одређеним интервалима. Понекад су се истовремено објављивали у неколико новина.²⁰³ Постоји више врста огласа на основу предмета оглашавања.²⁰⁴

У часопису *Жена и Свет* реклама је заузимала доста простора. Временом их је било све више и биле су све веће. Осим текста, имале су често и илустрацију, а од 1938. године су и у плавој боји. Највише су били заступљени рекламни комерцијални огласи и рекламни услужни огласи. Огласи су врло поуздано сведочанство економске и културне историје једног друштва.²⁰⁵ Циљ им је да се потрошачи информишу о одређеним производима и услугама и њиховим предностима. Према врсти робе

²⁰⁰ Р. Радина, „Жена у граду између резервата приватног и освајања места у јавном животу (1918-1941)“, *Приватни живот код Срба у 20. веку*, Београд 2007, 145.

²⁰¹ *Жена и Свет*, август 1932, насловна страна

²⁰² Љ. Аћимовић, *О Земуну глас: рекламе и огласи 1919-1941*, Београд 2014, 11.

²⁰³ Vera Vasić, *Novinski reklamni oglasi: studija iz kontekstualne lingvistike*, *Veternik* 1995, 33.

²⁰⁴ Исто, 35.

²⁰⁵ Исто, 42

комерцијални огласи се могу поделити на неколико група. Најбројнији су били огласи за фармацеутске и козметичке производе, које су објављивали сами произвођачи или њихови генерални и опуномоћени заступници, врло често из Беча, Берлина и Пеште. Обично су их пратиле илустрације.²⁰⁶ Рекламирале су се Verbatom таблете приликом, главобоље, зубобоље и болова од рана²⁰⁷ БОКСБЕРГЕР КИСИНГЕР таблете за мршављење, ANTIRHEUMIN против реуматизма, ишијаса, костобоље и укочености, и Пирамидон таблете, које су најбоље код главобоље, реуме и нелагодности. Често се јавља реклама за аспирин. А крајем тридесетих се у реклами и апелује да се обрати пажња да свака аспирин таблета мора да носи Вауеров крст, вероватно су се јавиле неке врсте злоупотреба.

Огласи за козметичке препарате су били међу најбројнијим и најлепшим илустрованим огласима. Рекламира се француска помада „Michel“, против опадања и седења косе. Више врста сапуна: Мерима дечији сапун, Pharma сапун „за прање главе“ сапун JOLLY који отклања све могуће бубуљице и пеге са лица, DAFINA сапун и Елида сапуни, јер „Лепота није случајан дар“. Често се рекламирају и препарати за негу зуба, попут Каладонт воде за испирање уста, против зубног каменца, која је у појединим бројевима испуњавала читаву страну. Рекламе Елида идеал крем подлоге за пудер су веома честе и временом све веће. За депилацију се препоручује ТАКИ парфимирана помада која је много боља од бријача и депилатора. Али и Dulmin крема за депилацију, против непожељних длачица. Рекламе за Nivea крем и Nivea уље поручују да су они прави избор за сунчање и као средство за јачање коже, а прашак за веш Шихтов радион да сам „пере и брже и боље“. Међу најбројнијим су и рекламе за парфимерију Lixol Eau de Cologne која је „неопходна потреба савременом човеку“, Нарцис Крем-најбољи козметички препарат, парфем Parfums Mascotte de Paris и Вујка препарати за негу деце, који су производили посебан сапун, прашак за веш и дечију крем.

Затим бројни су огласи за одевне предмете, за тканине, готова одела и обућу. Чест је оглас салона Илије Милкића у кнез Михајловој улици.²⁰⁸ Илија Милкић се вратио у Београд, после дугогодишњег боравка у Швајцарској и преузео салон своје супруге и све до 1941. године када је изгорео у бомбардовању био је један од

²⁰⁶ Исто, 43.

²⁰⁷ *Жена и Свет*, септембар 1926, стр. 59.

²⁰⁸ *Жена и Свет*, јануар 1933, стр. 57.

најпопуларнијих салона у главној улици.²⁰⁹ Оглас за фабрику обуће „Бата“ краси скоро сваки број, а чест слоган је „За елегантну даму, обућа Бата.“²¹⁰ Највећа међуратна европска фабрика обуће „Бата“ је отворила свој погон у Борову 1931. године. Мада је ова чехословачка фирма била заступљена на београдском тржишту и током двадесетих година, почела је да доминира током следеће деценије, када је економска криза условила потребу за што јефтинијом и трајнијом обућом.²¹¹ Значајну улогу у модном животу међуратног Београда имали су и трговци. Они су своје радње снабдевали квалитетном робом набављеном у Берлину, Бечу и Паризу, попут Трговине „Ђура Јаношевић“, „Марко Вулетић“, „Гавриловић и компанија“, „Богдановић и компанија“. Реклама обуће браће Петровић да је најлепши поклон за малишане за Врбицу, дечија обућа, а приказани су и нови модели за најмлађе.²¹² Затим су ту и бунде „Аћимовић“ од најфинијег крзна. Трговина „Ђуре Јаношевића“ је нудила највећи избор париских вечерњих хаљина, а обућа „Јанковић“ рекламирала је и посебну погодност, да купци из унутрашњости могу да наруче жељену обућу уз малу доплату.²¹³ Најквалитетније свилене чарапе су могле да се нађу у радњи REGINA у кнез Михајловој, а велико снижење кошуља у радњи Мике Аврамовића и компаније, због предстојећег празника Врбице. Док је велики избор штофа и платна поседовала радња „Гранд“.

Огласи за техничку робу најбоље осликавају економске прилике међуратног периода. Најчешће се рекламира роба намењена модерним домаћинствима, модернизованој пољопривредној производњи и модерно опремљеним канцеларијским и фабричким просторијама.²¹⁴ Чести огласи у часопису су за шиваће машине, штедњаке на угаљ и плин и аутомобиле, које оглашавају већином страни произвођачи и њихови трговачки заступници. Реклама за Хубачеков патент је тридесетих година преправила *Жену и Свет*. Радило се о апарату за вештачко кројење који лако и брзо кроји одећу, а рекламирао га је власник Јосиф Хубачек. Најбољи клавири су могли да се набаве у „Хармонији“, а чувени штедњаци Звезда у Крунској 22. Радионица која је производила мидере и појасеве за сваку даму ЕЛЕГАНЦИЈА је нудила богат асортиман.

Јављају се и рекламни услужни огласи којима се оглашава професионално пружање разноврсних услуга, занатлијских, угоститељских, лекарских, адвокатских.

²⁰⁹ Б.Поповић, *Мода у Београду: 1918-1941*, Београд 2000, 95.

²¹⁰ *Жена и Свет*, август 1929, стр. 57.

²¹¹ Исто, 103.

²¹² *Жена и Свет*, април 1932, стр. 63.

²¹³ *Жена и Свет*, децембар 1926, стр. 62.

²¹⁴ Vera Vasić, *Novinski reklamni oglas: studija iz kontekstualne lingvistike*, Veternik 1995, 46.

Занатлијске услуге су нудили фризерски салони, козметичари, масери, а медицинске лекари и зубари.²¹⁵ Богату рекламу је имао фризерски салон код Славије, који је користио енглески шампон и филтрирану воду за прање косе, а такође и париске апарате за масажу лица.²¹⁶ Велики број фризерских салона је нудио повољно фарбање косе и поручивао читатељкама да им се не исплати да то саме раде. Приватна зубна клиника др Поповић је оглашавала и посебну погодност, а то је да у периоду 17-18h врши бесплатно вађење зуба. Оптичар Исо Мандић је нудио бројне моделе, а тапетар и декоратер Ђорђе Јаковљев своје услуге. Ту је и Трговина Музикалија Јована Фрајта из Београда и Издавачка књижарница Напредак, која је рекламирала књигу о лепом понашању Бон Тон. Арнолд Лауфер, хирург за пластичну хирургију је имао своју рекламу. Осим ње он је и повремено уређивао рубрику Козметички савети, у којој је наглашавао значај корекције делова тела, што је такође претстављало вид рекламе. Често се јавља и реклама за колмовање трепавица Kurlash код генералних заступника за краљевину Југославију у енглеској дрогерији. Београдски фризер „Југовић“ је освојио Grand Prix, златну медаљу на међународној фризерској утакмици у Паризу 1931. године и о свом умећу обавестио евентуалне муштерије.

Честе су и примери реклама за лутрију. Пример реклама државне лутрије за 37. коло, а награда износи чак 65 000 000 динара, позива све читатељке да окушају своју срећу.²¹⁷ Огласи за одвикавање од пушења су такође присутни, а више пута је рекламирана и АНТИФУРМИН вода за испирање уста.²¹⁸

Само Уредништво је редовно позивало грађане на претплату, али и на оглашавање, јер је и то био извор финансирања листа. „Препоручите својим познаницама *Жену и Свет*“, „Учините све да овај лист уђе у сваку кућу“.²¹⁹

Велика разноликост огласа пружа могућност избора, нуди се иста роба, али различитих произвођача, више врста сапуна, обуће, гардеробе. У рекламама оглашивачи често истичу да користе производе и препарате из иноостранства, посебно из Енглеске и Француске, а из овога се назире и њихова жеља да не заостају за европским новинама. Скоро све радње које се рекламирају се налазе у Београду, што може да се објасни тиме што је највећи број претплатника часописа *Жена и Свет* био

²¹⁵ Vera Vasić, *Novinski reklamni oglas: studija iz kontekstualne lingvistike*, Veternik 1995, 51.

²¹⁶ *Жена и Свет*, април 1925, стр. 54.

²¹⁷ *Жена и Свет*, фебруар 1932, стр. 61.

²¹⁸ *Жена и Свет*, април 1935, стр. 48.

²¹⁹ *Жена и Свет*, јануар 1925, стр. 50.

управо одатле. Рекламе су својим богатим садржајем позивале читатељке да нове производе унесу у своја домаћинства.

У периоду 1929-1933.године се број огласа све више повећава и рекламе заузимају све више места. Такође у овом периоду је све више савета како да се освежи стара гардероба. Како да се преправе старе вечерње хаљине и претворе у комбинезоне. А хаљине обогате новим украсима, које читатељке могу саме да направе. Такође на страницама часописа је могло да се нађе више шнитова за израду дечијих пиџама и шема за израду рукава и ногавица, док се за вез препоручују народни мотиви. Велики број практичних и штедљивих савета може да се доведе у везу са економском кризом, која је тих година погодила и Краљевину Југославију.

У периоду након 1933. године све су чешћи дописи из Берлина и Беча који говоре о томе како треба жена да се обуче за вечерњи излазак, како да прими и на најбољи начин угости своје госте.²²⁰ Године 1934. се више пута јавља кратак чланак „Немачки савети“ у којем су били савети како се треба понашати у одређеним животним ситуација, нпр. да се и приликом заповедања очува учтивост, а да се посао не доводи у везу са пријатељством. Већи број репортажа из Берлина, помена немачких производа, одеће, немачких жена и њихове културе у часопису се поклапа и са периодом немачког утицаја у Југославији и јачања немачке привреде.

²²⁰ „Кад домаћица прима госте“, *Жена и Свет*, јануар 1934, стр 54.

6. Закључак

Након великих разарања током Првог светског рата уследио је период мира који је наговестио крупне политичке и друштвене промене у новој југословенској држави. Дефинисање државног поретка и политичког курса било је обележено либерализацијом која се ширила на све друштвене аспекте. Становници нове државе посредством разноврсних гласила у све већем броју бивају обавештени о домаћим и светским актуелностима и пружа им се могућност информисања о најразличитијим друштвеним феноменима.

Зачеци актуелизације женског питања уопште досежу у 70-те године 19. века. У периоду до Првог светског рата оно се задржавало на хуманитарном и просветном карактеру. Наговештај буђења еманципаторских идеја је прекинут ратом, али је након његовог завршетка, упоредо са конституисањем Краљевине Срба Хрвата и Словенаца, поново добио на значају. У међуратном периоду питање женског положаја у друштву поприма политички карактер што постаје значајна одлика модернизацијских процеса који су спровођени у Краљевини. Феномен борбе за женска права није у Југославији постојао изоловано, већ је био део општих европских токова.

Удруживање жена ради тражења већих права и указивања на мањкавости свог друштвеног положаја била су први корак на путу женске еманципације. У међуратном периоду женски часописи који се појављују у све већем броју постају средство актуелизације женског питања. Њихова улога је двострука: са једне стране они самим својим постојањем политичким чиниоцима скрећу пажњу на себе и проблематику коју промовишу, а са друге стране обраћају се директно читатељкама, утичући на њихову свест и апелујући на неопходност промена њиховог положаја. Један од часописа који је излазио током готово читавог међуратног периода био је месечник *Жена и Свет*.

Анализа спољашњих карактеристика часописа спроведена током овог истраживања показала је да су оне углавном задржале свој првобитни изглед у смислу дизајна, броја страница, тиража, цене, као и тема које су у њему заступљене.

Далеко значајнија анализа била је посвећена садржају чланака који су били заступљени у часопису *Жена и Свет*. Разноврсност тема које су обрађиване у часопису током читавог периода његовог излажења наметнула је неопходност одабира појединих тема које су се чиниле најзаступљенијим. Такође, одабир тема за подробнију анализу

условљен је и њиховом релевантношћу за целокупно женско питање у међуратном периоду.

Рад је подељен у три целине које прате три велике теме које су биле заступљене у чланцима овог часописа. Прва анализирана тема обухвата правно-политичка питања о којима се разматра у овом женском листу. Њима се промовишу иницијативе за усвајање нових права која су саставни део покрета за побољшање женског положаја у друштву. Наредна целина се односи на социјална питања која сведоче о трансформацијама друштвених структура и породичних односа у наведеном периоду. Фотографија и реклама назив су последњег поглавља овог рада. Њихова анализа је постала део засебног проучавања због заступљености у самом часопису, али и због порука које у већој или мањој мери скривају у оквирима ових визуелних средстава.

Међу правно-политичким питањима која су пронашла своје место у часопису *Жена и Свет* једно од круцијалних јесте оно које се тиче омогућавања женама добијање права гласа. Ауторке текстова које анализирају ову тему углавном истичу све аспекте друштвеног живота у којима су жене заслужиле поштовање. Из тог разлога оне сматрају неопходним да право у одлучивању, гласању и доношењу важних политичких одлука постане повластица жена које су доказале да њихов глас треба да се ослушне. Ипак, иако се константно апелује на „све жене“, неки индикатори указују да се такве идеје и даље размењују у малом кругу припадница виших друштвених слојева. Скупови жена о којима чланци часописа редовно извештају, као и сам часопис доступни су образованим и имућнијим женама.

Питање ванбрачне деце и њиховог положаја било је веома актуелно, те су били чести повици за законским изједначавањем деце из брачних и ванбрачних заједница. Начин на који часопис перципира ово питање указује на његову недвосмислену осуду такве иницијативе јер се тиме давао легитимитет неморалном животу. Аутори текстова чланака су давали подршку борби за поправљање положаја ванбрачне деце, али је моралистички тон указивао на то да часопис ипак одабира страну легитимне брачне заједнице.

Често се извештава о раду југословенских удружења која се боре за побољшање женског положаја. Тако се говори о раду Народног женског савеза, али и других организација на међународним конгресима. Тиме се наглашава интернационални карактер покрета и укљученост Југославије и њених представница у међународне

организације за права жена. Можда је управо праћење и активно укључивање у светске трендове један од разлога што је часопис понео назив *Жена и Свет*.

Кроз социјална питања истиче се хуманитарни аспект женских организација. Оне такође настоје да еманципују жене кроз процес увођења у разноврсне течајеве и уопште наглашавање значаја образовања. Инсистира се на томе да жена преузима што више друштвених улога, да се модернизује, али се ниједног тренутка не одступа од конзервативних вредности и идеје да се допринос жене посматра кроз њен допринос породици-допринос мајке и супруге.

Фотографијама је требало визуелно дочарати истакнуте жене, плодове хуманитарног рада, представе хармоничне породице и идиличног породичног живота. Најзначајнији репрезент таквог модела била је краљевска породица која је била веома присутна на страницама часописа. На тај начин се се промовише идеја о томе како се монарх поставља као покровитељ женских иницијатива.

Друго визуелно средство, реклама, осликава процес модернизације југословенског друштва, али и самих жена, кроз представе нових кућних апарата, аутомобила, козметичких производа... Поред ове улоге, рекламом и рекламираним производом суптилно се наглашавала земља порекла тог производа, као и спољнополитичка оријентација југословенске државе.

Анализа тема које разматра један часопис посвећен женама је добар начин да се појми у којој мери и на који начин је женско питање заступљено у југословенском друштву у међуратном периоду. Свакако да би се потпунија слика овог проблема стекла уколико би се узело у обзир више различитих извора: архивских, мемоарских, књижевних. Такође, компаративном методом би се могло доћи до важних сазнања о перцепцији различитих тема заступљеним у осталим женским југословенским часописима. На тај начин би се створила свеобухватнија представа о трансформацијама женског питања и расветлили неки други потенцијално значајни његови аспекти.

7. Литература

Штампа

Часопис *Жена и Свет* у периоду од јануар 1925. до априла 1941.

Лист *Политика* у периоду 1925-1928.

Литература

- *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka, 2. Položaj žene kao merilo modernizacije*, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1998.
- *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka, 4. Žene i deca*, (ur. Latinka Perović), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 2006.
- *Приватни живот код Срба у 20. веку*, (ур. М. Ристовић), Београд 2007.
- Љ. Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941*, књ. I, Стубови културе, Београд 1996.
- Љ. Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941*, књ. II, Стубови културе, Београд 1997.
- Љ. Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941*, књ. III, Стубови културе, Београд 1997.
- В. Petranović. *Istorija Jugoslavije, Kraljevina Jugoslavija 1914-1941*. Beograd 1988.
- М. Ж. Чалић, *Историја Југославије 20. века*, Београд 2013.
- *Срби 1903-1914. Историја идеја*, (ур. М. Ковић), Београд 2015.
- Р. Вучетић, *Европа на Калемегдану : "Цвијета Зузорић" и културни живот Београда 1918-1941*, Институт за новију историју Србије, Београд 2003.
- Р. Marković, *Beograd i Evropa: 1918-1941: evropski uticaji na proces modernizacije Beograda*, Beograd 1992.
- А. Божић, *Положај жене у приватном праву : кроз историју до данас*, Београд 1939.
- Љ. Марковић, *Почеци феминизма у Србији и Војводини*, Београд 1934.
- Н. Воžinović, *Žensko pitanje u Srbiji u XIX i XX veku*, Beograd 1996.
- Б. Поповић, *Мода у Београду: 1918-1941*, Београд 2000.

- С. Ђуровић, *Са Теслом у нови век*, Београд 1997.
- Љ. Аћимовић, *Културни и забавни живот Земуна између два светска рата*, Београд 2018.
- Vera Vasić, *Novinski reklamni oglas: studija iz kontekstualne lingvistike*, Veternik 1995.
- Љ. Аћимовић, *О Земуну глас: рекламе и огласи 1919-1941*, Београд 2014.
- Т. Богавац, *Становништво Београда 1918-1941*, Београд 1991.
- М. Јанићијевић, *Stvaralačka inteligencija međuratne Jugoslavije*, Beograd 1984.
- J. Petrović, *Womens Authorship in Interwar Yugoslavia*, Palgrave macmillan 2018.

Чланци

- Р. Ристановић, “ Београдска периодична штампа о почетку Другог светског рата“, у *Токови историје* 2015/2

Линкови

- <https://mediasfera.rs/2018/07/25/zenska-stampa-u-kraljevini-jugoslaviji-od-listova-za-domacice-do-glasila-feminizma> (7.12.2018.)